LITOPYS CZERWONOJI KALYNY

LWÓW MAJ 1939

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

З технічних причин вишлемо 5. аркуш
безплатного додатку разом з 6. аркушем

Opłata pocztowa uiszczona gotówką

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

XI. Річник

Nr. 5. LITOPYS CZERWONOJI KAŁYNY 1939

ЧИСЛО 5. ТРАВЕНЬ 1939.

Похід обєднаних українських армій на Київ, серпень 1919 р.

Дефіляда артилерії УГА у Виниці.

(Світлина з „Альбому УГА", що саме друкується у В-ві „Червона Калина".

Спомин з квітня 1920 р.

Причинок до статті Д-ра Л. Макарушки, поміщеної в „Ділі“ з дня 26 березня 1939 р. „Чи галицькі Українці відмовилися від походу на Київ у 1920 р?“.

Написав: *Фердинанд Балицький, б. сотн: УГА.*

Саме в квітні ц. р. минає 19 літ, як Галицька Армія стояла на українськім Поділлі на проти-большевицькому фронті. По виконанні проти-большевицького перевороту, повели галицькі частини наступ на большевиків. Я був під той час персональним референтом при штабі ІІ-ої Бриґади УГА. — (Давнішого І-го Корпусу). — Штаб бриґади вирушив з Літина й опинився, наскільки собі назву села пригадую, в Микулинцях. — На дворі стояла тепла, гарна, весняна погода, в серцях старшин і стрільців панувала радість, що позбулися большевицької змори й завитала надія, що доля нам цим разом вже певно усміхнеться й дасть нам змогу виплисти на чисту воду. В команді штабу дивний рух так в день, як і в ночі. Курієри й звязкові приходять і відходять зі звітами й приказами. Телефон дзвонить майже без перерви. — Командант бриґади, сотн. Юліян Головінський, по неспаній ночі виїзджає на чолі сильної кавалерійської стежі для орієнтації на фронт. — Всі ми, як найкращої гадки й чекаємо на вістки від звязкових, яких вислано до І-шої й ІІІ-тьої бриґади.

Я кватирував у якогось багатого хазяїна. В ночі будить мене мій чура й голосить, що питає за мною ординанс з. Команди бриґади. Зриваюся на рівні ноги й кажу привести його до себе, а цей голосить: „Пане сотнику, на приказ Команди голошу слухняно, що маєте негайно ставитися в штабі“. В одній хвилині я готов. Припоясую баґнет і револьвер, беру в руки свій невідступний кавалерійський „штуц“ і біжу. В Команді, яка поміщувалася в сільській школі, застаю вже сот. Фердинанда Лянґа й сот. артилерії, Цапяка. — Довідуюсь, що ми три їдемо негайно в делеґації до Команди польських частин, яка кватирує в Літині; подають нам необхідні інформації, вручають друковану на машині повновласть до переговорів.

Їдемо бриґадним автом — довкруги весняна, ясна, подільська ніч. Ніким незадержані приїзджаємо до Літина. По вулицях місточка крутяться ґусто польські стежі. Питаємо за кватирою Команди. Показують нам на дім, в якім на моє здивування ще перед двома днями кватирував я сам. — Зголошуємо у дижурного свій приїзд — стукаємо до дверей і застаємо польського поручника-адютанта, а той інформує нас, що польська армія спільно з армією У.Н.Р. саме тепер в поході на Київ, — ціль походу вільна Україна, якої **„начальником“** буде С. Петлюра. Кімната освічена двома свічками, завалена всілякими похідними скринками. Входить командант, польський полковник. Представляється, леґітимуємося. Полковник питає: „Якєй україньскєй армії, якєй?“. Пояснюємо, що української **галицької** армії. — „Ага ґаліцийскєй! Прошен сядаць, ґдзє кто може“. Пропонуємо, щоб разом йти наступом проти спільного ворога, себто большевиків, з якими ми саме тепер в бою й питаємо, в якім характері зближаються до нас польські частини, чи як союзники, чи як противники. — На це почули ми відповідь: „Nie mam względem was żadnych innych instrukcyj. Wiemy, żeście się z bolszewikami coś trochę pokłócili, ale jesteście dla nas dalej wrogami i wysłałem już przeciwko wam swe oddziały. Czy panowie ich w drodze nie napotkali? To jest jedyne wyjście z sytuacji, chyba że złożycie broń“.

Цього роду пропозиція порушила нас до живого. Зриваємося на рівні ноги і всі три як на умовлений знак відповідаємо: „Це виключене!“ — Уважаючи свою місію за скінчену, збираємося до відходу. — Jak tam panowie dajecie sobie radę z prowiantami i furażą?“ — питає нас на відходнім полковник.

На це подав я йому пояснення: „Пане полковнику, не забувайте, що ми через цілий час наших воєнних операцій обертаємося серед свого народу. Тутешні селяни добре розуміють за що ми воюємо, тому всі наші потреби дотично харчів і фуражі на кожне наше домагання дуже радо заспокоюють“. Попрощалися.

Приїзджаємо досвіта до команди, щоб зложити звіт з переговорів. Застаємо команданта, сотника Ю. Головінського, як лежить на долівці, під головою вязка змервленої соломи, в руці телефон. Біля нього стоять шеф штабу бриґади, майор Ерлє й начальник оперативного відділу сотн. Мирон Луцький. Нашого звідомлення з переговорів вислухав сотн. Ю. Головінський з камінним спокоєм...

В годину або дві пізніше показалися довкола польські частини ріжного роду зброї, знаменито умундуровані. — Не біжу, а лечу до команди й питаю от. Ерля: „Що це, роззброєння?“ Цей подає у відповідь: „Ні, старшини затримують зброю“.

Десь взявся на порозі командант полку, сотник Чайка. Зденервований, червоний на лиці кричить в розпуці: „Ані я, ані мої люди зброї не складають!“ — „Скажи йому, нехай має розум!“ — каже от. Ерлє.

По виході з команди даю свій кавалерійський „штуц“ свому хазяїнові в подарунку... Вже був він мені зайвий, бо наші частини УГА замість машерувати на Київ проти большевиків, змушені були опинитись в польських таборах для полонених.

В Галичі, 15. квітня 1939 р.

Культ померших і поляглих як засіб плекання традиції

Написав: *Б. Г.*

Памятник — таблиця в честь Поляглих членів УГА з села Романова, повіт Бібрка.

Серед численних звичаїв, звязаних зо Святом Воскресення Христового, на окрему увагу заслуговує церковний звичай т. з. „сорокоустів" — поминок за покійних.

Виростає він з тої глибокої пошани предків, що така притаманна людству й на найнижчих щаблях його розвитку.

Культ цей плекає зокрема християнська церква, що звязується з її наукою про вічне життя. Одною з форм того культу є саме старинний звичай сорокоустів, себто поминок, що відправляються в нашій церкві кожної середи й пятниці в часі великого посту і в Великий Четвер.

Про походження й назву цього звичаю читаємо в проповіді архимандрита Києво-Печерської Лаври Захарії Копистенського, друкованій в Києві 1625 р. п. н. „Омілія албо Казанье на роковую память... Єлиссея... Плетенецкого..." таке:

„Претожъ побожнє церковъ чаша зъ давныхъ вѣковъ держитъ, гды зъ указу єи Сорочины то єсть чотырдесятого дня по умерломъ память отправуємъ, оказуючи то и освѣдчаючы же презъ всѣ тыи сорокъ дней молитвы чинили, и Лїтургїи Божественныи на каждый день за преставльшагося отправовалисмо, которыи въ церкви Божой Сорокоустомъ называются и тымъ Лїтургїямъ якобы конецъ чинячи тотъ останнїй чотырдесятый день, якобы знаменитѣй зъ офѣрами чиненіемъ ялмужнъ гойнѣйшихъ объходимъ, надѣи южъ и утѣхи певнои будучи, же душа, за которую ся то отправило въ оныхъ своихъ испытаныихъ, отрадуи помочъ приняла".

В часі відправи сорокоустів священик проголошує: „Помяни Господи душу усопшаго... раба Твоєго (раби Твоєя)" і додає імя покійного, що його відчитує з окремого списка, а саме з т. зв. „Помяника усопших". Такий „Помяник усопших" був списуваний колись на перґамені, зогляду на тривкість того матеріялу і вела його чи парохія, чи окремі установи, як брацтва і цехи, а то й окремі родини. В тому випадку такий родинний „Помяник" був джерелом цілого родоводу, немов ґенеальоґічним деревом.

З давніх „Помяників" заховалося в нас, головно в музеях, відносно невелика кількість, у сучасному вони мало поширені, а то просто невідомі. Автім значіння й вартість головно родинних „Помяників" дуже велика. Традиції роду й родини повинні бути в нас плекані якнайпильніше, вони ж основні клітини нації й її сили. Маючи на увазі розглянути цю справу ширше на іншому місці, приходиться мені тут сьогодні ствердити, що традиція „Помяників" все ж у нас не завмерла, тільки ж находить — головно в останньому часі — нові для себе форми. На тлі з глибоким пієтизмом плеканого в усьому культурному світі культу поляглих у великій світовій війні, зокрема культу „Могили Незнаного Жовніра" зродилася в українському народі своєрідна його форма, а саме щорічні зеленосвяточні походи на Могили Героїв, а попри те в багатьох місцевостях найшов він свій вияв у формі пропамятних таблиць у честь Поляглих з цих місцевостей, з докладним списком імен та прізвищ. Оці таблиці і приходиться вважати новою формою старозвичаєвих церковно-родинних „Помяників усопших", які одначе вже не з перґамену, а з багато тривкішого за нього, бронзу, чи мармору.

І в часі великопістних „сорокоустів", зокрема в Великий Четвер поминає священик Тих, що їх імена видніють на таблиці-помянику, уміщеному на почесному місці стін церкви.

Память про батьків, братів, свояків, знайомих, що в днях заліза й крови голови свої поклали десь ген далеко від рідних сіл і стріх, затривалюється і поминається отак кожного року і переходить од рода в рід, стає справді вічною.

Авторові цих стрічок пощастило досі зладити виказ а то й світлини поверх 70-ти помяників-таблиць, що вмуровані головно в церквах ріжних місцевостей краю, разом з виказом уміщених на них імен та прізвищ. Оцей виказ в міру часу й місця будемо поміщувати на сторінках „Літопису" по повітам і можливо, зі світлинами. Слід запримітити, що в деяких місцевостях культ По-

ляглих прибірає незвичайно глибокий характер. І так прим. в селі Почапи, золочівського повіту під помяником-таблицею є вміщена золочена урна, закінчена вгорі вічно горіючою лямпадкою і в урну цю кожного року всипають принесену з побоєвищ (Маківка, Лисоня) і могил (м. ін. з могили незнаних двох стрільців УГА на Білій Маркяновій Горі) землю. Отак старинний церковний звичай „сорокоустів" і „Помиників усопших" находить нові форми вияву і як такий заслуговує на дальше дбайливе його плекання.

З тою м. ін. ціллю й писані під надходячі Зелені Свята оці стрічки.

Учасники Визвольних Змагань 1918 — 1920 із села Ворвулинці пов. Заліщики. Сидять на землі від права до ліва: 1) вістун Іван Олексишин, с. Олекси, член УГА — Булавна Сотня Холорівська; 2) стр. Юліян Малюк, УГА — 1-а Погранична Сотня, Заліщики; 3) стр. Василь Шпортак, с. Федора, УГА — 4-та Золоч. Бригада. II ряд сидять від права до ліва: 1) стр. Юрко Солсун, член УГА — Штаб Волинської Групи; 2) стр. Федір Побуховський, АУНР — Волинська Група; 3) бул. Матій Навізівський, 9 Бригада, сотня скорострілів УГА; 4) Юрко Казимирчук, член УГА; 5) старш. бул. Теодор Горичка, УГА — 4-та Зол. Бригада; 6) вістун Григорій Рудий, член УГА; 7) стр. Іван Котузяк, с. Павла, 1-ша Погранична Сотня, Заліщики, УГА; 8) стр Данило Круцяк, АУНР; 9) стр. Дмитро Солсун, АУНР — Петлюрівська Бригада. III ряд стоять від права до ліва: 1) стр. Василь Солсун, с. Петра, 1-ий п. п. ім. князя Льва, УГА; 2) стр. Никола Горін, 1-ий п. п. ім. князя Льва, УГА; 3) стр. Олекса Шпортак, 5. Коломийський Курінь, пробоєва сотня УГА; 4) стр Дмитро Круцяк, АУНР — 1. Гайдамацький Полк; 5) стр. Михайло Безкоровайний, 5. Коломийський Пробоєвий Курінь; 6) стр. Іван Долинчук, с. Михайла, Залізно-дорожний Курінь УГА; 7) стр. Петро Вірменчук, Залізно-дорожний Курінь УГА; 8) стр. Василь Федоришин, 10. Гарматний Полк от. Карася УГА; IV ряд стоять від права до ліва: 1) стр. Іван Олексишин, с. Фед., 17. Бригада УГА; 2) стр. Василь Навізівський, член УГА; 3) стр. Ілько Долинчук, с. Петра, член УГА; 4) стр. Михайло Круцяк, УНР — 7. п. С. С. Вільного Козацтва; 5) стр. Василь Олексишин, 17. Бригада УГА; 6) стр. Никола Шинкарук, 1. Погранична Сотня УГА; 7) стр. Никола Солсун, с. Якова, 2. Гарматна Бригада УГА. V ряд стоять від права до ліва: 1) стр. Никола Малюк, 24. п. п. ім. Дорошенка; 3) стр. Юрко Лисак, Саперський Курінь от. Шваба.

Лінійний корабель-дреднавт Чорноморської Фльоти „Воля“

Історичний нарис

Написав: *лейтенант фльоти Святослав Шрамченко.*

Автор цих рядків підчас перебування 23. червня 1917 р. у Києві перед самим призначенням на л. к. „Воля“

I. бригада лінійних кораблів Чорного моря складалася з трьох велетнів-дреднавтів — лінійних кораблів одного типу: „Імператриця Марія“, „Імператриця Катерина Велика“ і „Воля“.

Всі вони збудовані в Миколаєві.

Л. к. „Імп. Марія“ спущений на воду у 1913 році, увійшов до складу Дієвої Фльоти у 1915 р. Брав боєву участь у світовій війні і 7/20. жовтня 1916 року загинув від внутрішніх вибухів на очах автора цих рядків на севастопільському рейді (див. „Л.Ч.К.“, 1935 р., ч. 3., стор. 13). Був пізніш піднесений, але кілем догори. Корабельні інжинири ввесь час працювали над тим, щоб перевернути його назад, якслід, але це все не вдавалось. Приїздила навіть спеціяльна місія японських корабельних інжинірів-фахівців по піднесенню затоплених кораблів, але вона нічого не могла зробити. Українське морське міністерство також зайнялося цією справою, відпускаючи у 1918 році спеціяльний кредит на це, але тоді теж не вдалося. Большевики, що прийшли до Севастополя наприкінці 1920 року, просто зруйнували справу піднесення „Імп. Марії“.

Лінійний корабель „Імп. Катерина Велика“, спущений на воду у 1914 році, увійшов до складу Дієвої Фльоти у 1916 році і брав боєву участь у світовій війні. Автор цих рядків плавав на цьому кораблі у 1916 році.

Лінійний корабель „Воля“, спущений на воду у 1914 р., з добудовою запізнивсь через революцію в Росії і увійшов до складу Дієвої Фльоти аж у 1917 році.

Кожний з цих кораблів мав 23.000 тон водомісткости, 22 вузли ходу[1]), 12 — 305 мм., 20 — 130 мм., 4 — 75 мм. протилітакових гармат і 4 підводних мінних апаратів.

Випал артилерії на один борт — 4.000 кільоґр. Довжина кожного корабля була 170 метрів, ширина 27,3 метра, занурення 8,4 метрів. Сила машин — 27.000 коней. Парові машини Парсонса. 20 кітлів в 20 котельних віддлах, до яких проводили 20 вентиляторів з подвійним підводом повітря. Кітли вибудовані „Товариством Миколаївських Заводів і Верфій“ — типу Ярроу з рурками більшого проміру. Кожний корабель мав по 4 ґвинти по 3 лопасти у кожного. Промір ґвинту коло 3 метрів, запаси вугілля 2754,97 тон і нафти 704 тон.

Димових коминів два: перший від носу овальний, другий круглий. Висота їх від колосників 26 метрів.

12 — 305 мм. гармат 52 калібру, зразку 1914 р. Вага одної гармати 3.043 пуда[2]), а вага замку 57 і $1/2$ пудів. Заряд димного пороху 7 пудів, а набій $20^1/_2$ пудів. Вартість одної 305 мм. гармати: коло 110.000 золотих карбованців. Вартість одної 3-гарматньої баштової установки для 305 мм. гармат коло 1,400.000 золотих карбованців. Механізми кожної башти приводили в рух електрикою, як зрештою і майже всі механізми корабля. 20 — 130 мм. гармат (10 на правому борті і 10 по лівому борті) 55 калібру, зразку 1915 року „Обуховського сталелітійного заводу“. Вага кожної гармати без замка 316 пудів, вага ж замка 22 фунти.

Броня горішньої палуби 75 мм., бортів від 305 мм. до 102 мм. Броня башти 305 мм. (див. тех рис. „Волі“ в ч. 3. 1935 р., стор. 15). Надбудівок на горішній палубі кожного корабля було мало: 4 башти, 2 боєвих рубки: носова і кормова (відкіль велось керування кораблем), 2 комини, 2 машти і все, так що сама палуба була така велика, що на неї цілком вільно можна було б робити муштрові навчання цілого пішого полку армії нормального парутисячного складу людей.

Сама будівля кораблів була настільки вдалою і з такою кількістю власних винаходів і удосконалень, що коли в 1918 році (за часи Гетьманщини) німцям вдалося на севастопільському рейді добре зазнайомитися з лін. кораблем „Волею“, то вони, що в них будівля кораблів була одною з найкращих на світі, були здивовані і не могли не висловити свойого подиву перед тодішнім українським командуючим Чорноморською Фльотою — контрадміралом М. М. Остроградським-Апостолом і пізніш це перед контрадміралом

[1]) 1 вузол = морській милі, а миля коло $1^3/_4$ кільометра на годину.

[2]) 1 тона = 61 пуд.

Вячеславом Ключковським. Коли ж французо-англійці в 1919 році захопили частину Чорноморської Фльоти і вивели її із Севастополя до Царського городу, а в тому числі і лін. корабель „Воля“, то спеціяльні комісії морських фахівців з Льондону і Парижу обслідували „Волю“. Отож видно, що було що обслідувати, бо вони робили цілих 2 місяці.

Екіпаж кожного корабля складали 42 старшини і 1200 підстаршин і матросів. Серед старшинського складу поза фахівцями було аж 3 лікарі (один в ранзі полковника в.-морського санітарного відомства і 2 молодші старшини) і 1 панотець.

Кожний корабель мав свою власну орхестру. Маршем І. бриґади лінійних кораблів Чорного моря був, так улюблений Чорноморською Фльотою „Старо-єгерський марш“.

З революцією в Росії, з самого початку березня 1917 року почалась, як відомо, вже отверта українізація Чорноморської Фльоти, яка за квітень — травень 1917 р. зробила великі кроки наперед. Тоді вже українські ради-гуртки заіснували на всіх великих кораблях Чорноморської Фльоти. Ці українські корабельні ради підлягали Головній Раді Чорноморської Української Громади в головній базі Чорноморської Фльоти Севастополі, яка й провадила всю українську творчу роботу на фльоті.

Лінійний корабель „Воля“ в той час ще добудовувавсь в Миколаєві. Головній Чорном. Раді було відомо, що українізація „Волі“ іде добре від самого початку, бо навіть саме переіменування лін. корабля „Імператор Олександер III“ на українську назву „Воля“ після революції відбулося під впливом українців з неї, які в переважаючій більшости, як на всіх кораблях Чорноморської Фльоти, були в складі її епікажу. Одже ж лише аґітація соціялістів, головним чином російських есерів псула і могла ще здорово попсути цілковиту українізацію „Волі“ і на жаль так воно і сталося, але про це пізніше.

В червні 1917 року будівля „Волі“ підходила до кінця, не дивлючись на наполовину зменшену через революцію продуктивність праці робітників і одночасно збільшену діяльність ворожої шпіонажі. Контррозвідка Чорноморської Фльоти з самого початку світової війни звернула окрему увагу на Миколаїв, де були зосереджені всі корабле-будівничі заводи і верфи, на яких будувалися нові воєнні кораблі Чорноморської Фльоти в тому числі і велетень „Воля“. Контррозвідча аґентура слідкувала за цілим життям Миколаєва. При найменшому підозрінні, що до тої чи іншої особи, цю особу висилали з району Миколаєва. А були випадки саботажу, пожарів, викрадення таємних документів, шкіців, кораблів і т. д. Справців-шпіонів ловили, але не завжди. Був такий цікавий випадок:

Начальник Миколаївського контррозвідчого відділу штабу командуючого Чорноморською Фльотою пор. С. М. Устинов на підставі аґентурних даних заарештував інжиніра Д., німця з походження, який служив на корабле-будівничій верфі „Наваль“ і який поступив на цю службу за рік перед війною. Підчас трусу в нього знайшли фотографії всіх заводів, майстерень, всіх кораблів, які будувалися тут, зо всіма подробицями, велике листування в німецькій мові, яке показало на його постійні зносини з Німеччиною перед війною, але в цьому листуванні нічого каригідного не було, потім сила ріжнього рода схем, заміток, цифр на блокнотах і календарях. Як пояснював інжинір Д., все було нормальне: в Німеччині він мав родичів і знайомих, з якими і листувавсь, не пишучи нічого забороненого, фотографічні ж знимки робив з робіт, в яких сам брав участь, крім того, що це для нього було цікаве, так само такі знимки до певної міри зявляються і засвідченням діяльности його, як інжиніра. Звязок його з Фішером, австрійським консулем у Миколаєві, вже відомим шпіоном, який своєчасно виїхав, але залишив свою шпіонську аґентуру в Миколаєві, ніби був звичайною знайомістю.

Одже ж безпосередніх доказів, крім посередніх, що інж. Д. займався шпіонажою, не було. Його притримано в арешті два тижні, але ні хемічне обслідування його листування, паперів, книжок, заміток і т. д. ні перетрусення цілого помешкання від долу догори, ні спеціяльне обслідування стін будинку, де він жив, меблі його і т. д. не дали жадного висліду. Інж. Д. звільнили по наказу штабу ком. Чорном. Фльотою, але фотографії і листування затримали до закінчення переведення слідства.

Пройшло досить часу. Настав 1918 рік. До Миколаєва ввійшли німецькі війська. Усім мешканцям, не виключаючи і старшин, наказано здати зброю. Пор. Устинов пішов до німецького штабу, щоб здати свій бравнінґ і заявити бажання виїхати в столицю України Київ. Він одержав квіт на бравнінґ і ввійшов до кімнати, де сиділо кілька німецьких старшин. Серед них спокійно сидів і розбирав папери інжинір Д. Він зустрів пор. Устинова дуже ввічливо і звернувся до нього з проханням повернути йому його листування, фотографії і т. д. Це все хоронилось в миколаївській портовій конторі, відкіля інж. Д і дістав усе. На запитання ж пор. Устинова, чи не міг би він зараз же одержати назад його бравнінґ, інж. Д. обіцяв залагодити цю справу і дійсно на другий день бравнінґ був надісланий на помешкання пор. Устинова. Надзвичай ввічливий шпіон.

Підчас революції чорноморській контррозвідці довелось пристосовуватись до обставин, як усюди, так і в Миколаєві. „Воля“ мусіла бути закінчена якнайшвидше. Контррозвідка тоді звязалася з радою робітничих депутатів, яка повстала вже. Й Рада пішла цілковито назустріч контррозвідці, бо ще не було большевицької зарази, яка, як відомо тепер **документально,** була міцно звязана з німецькою шпіонажою. Ця Рада завела у себе таємну контррозвідку, яка і співпрацювала з морською контррозвідкою. Якраз перед закінченням праць на „Волі“ до Миколаєва прибули аґітатори-большевики, ніби матроси Балтійської Фльоти. Штаб командуючого Чорноморською Фльотою попередив навіть, що мандати цих матросів сфальшовані. Їх метою було мітинґово внести розклад

серед робітників, викликати страйки і якщо не припинити будівлю „Волі“ і інших кораблів, то ще запізнити докінчення. По згоді з Радою виступ цих матросів-большевиків був недопущений. Будівля „Волі“ підходила до кінця. Контррозвідка виробила свої міри охорони її при виході з Миколаєва. За два дні перед цим заарештували і частинно просто віддали під суд 25 чоловіків, звязок яких з б. австрійським консулем був вже встановлений і „Воля“ без перешкод вийшла з Миколаєва в липні 1917 року.

Одержавши відомості про час прибуття „Волі“ до Севастополя Головна Українська Чорноморська Рада пришикувалася до її урочистої зустрічі.

12. липня 1917 року — день прибуття „Волі“ до Севастополя, був днем великої української маніфестації, яка з великим українським прапором скерувалася частинно до графської пристані, частинно на Приморський бульвар, мимо якого мала проходити „Воля“.

В Раді були інформації, що перед самим виходом „Волі“ з Миколаєва, на ній виникла боротьба поміж українцями з одного боку і соціялістами російськими й українськими з другого в справі піднесення українського прапору. Але як закінчилася боротьба, не було відомим, тому з гарячою цікавістю чекали всі українці в Севастополі на прибуття „Волі“.

Нарешті вона показалася в клубах чорного диму. Ближче-ближче. І що ж? На гафелі великий парадний андріївський прапор, а на формашті (передній) червоний (соціялісти взяли гору!). І лише на другій башті корабля закріплений був великий синьо-жовтий український прапор, на честь якого і понеслося з берегу гучне „Слава“ від українців.

Як тільки „Воля“ стала в північній бухті, на призначену для неї бочку, до неї підійшли на катері члени Української Гол. Ради і піднялися на борт корабля. На кораблі вже стояла частина екіпажу з тим жовто-синім прапором на правому флянзі і ось тут голова Української Чорном. Ради проф. В. М. Лащенко виголосив на привітання свій історичний тепер для української фльоти вірш:

Злотосині прапори[3]).

У повітрі вільно мають
Злотосині прапори...
Рвуться в небо, грають, сяють
Ясним сонечком з гори...
Клик палкий за вітром линє,
Дзвін по Києву гуде:
Прокидайтесь! До Вкраїни
Ранок соняшний іде...
Блискотять Дніпрові хвилі,
Море золотом горить...
Степ синіє... Легкокрилі
Чайки линуть у блакить
Розганяючи тумани,
Славлять гори сонця схід...
В синім небі, злотовбраний,
Усміхається Бескид.
Злої ночі дикі сили
Зникли в темряві німій...
Все живе... Встань з могили,
Встань, як Лазарь, краю мій!
Всі серця байдужі й кволі,
Все, що ворог в сон одяг,
Зве до сонця, зве до волі
Злотосиній рідний стяг...
Линьте в небо, орлі крила,
Землю зорюйте, плуги!
Хай цвіте Вкраїна мила
Буйним цвітом навкруги!
Та іде поміж народи,
Несучи оливну віть,
Вбрана в зорі, в тихі води,
В злотосоняшну блакить.

На це віршове привітання матроси відповіли гучним „Слава“, „Слава Україні“, „Слава Українській Чорноморській Фльоті“. Після того на „Волі“ відбулося спільне зібрання Президії Гол. Української Ради і українського гуртка „Волі“, де і виявилося, як вдалося есерам збаламутити наших українців — безпартійних в справі прапору.

Автор цих рядків, тільки що призначений на „Волю“ вахтовим старшиною, зявився на „Волю“ майже одночасно з Президією Гол. Української Ради і був свідком відчитання вірша й гучного прийняття Гол. Ради і пізніш вже був активним свідком тієї завзятої боротьби, яка провадилась на кораблі між свідомими українцями і соціялістами за впливи на ввесь екіпаж корабля. Між іншим українцям багацько допомогав корабельний пан-отець, з походження українець.

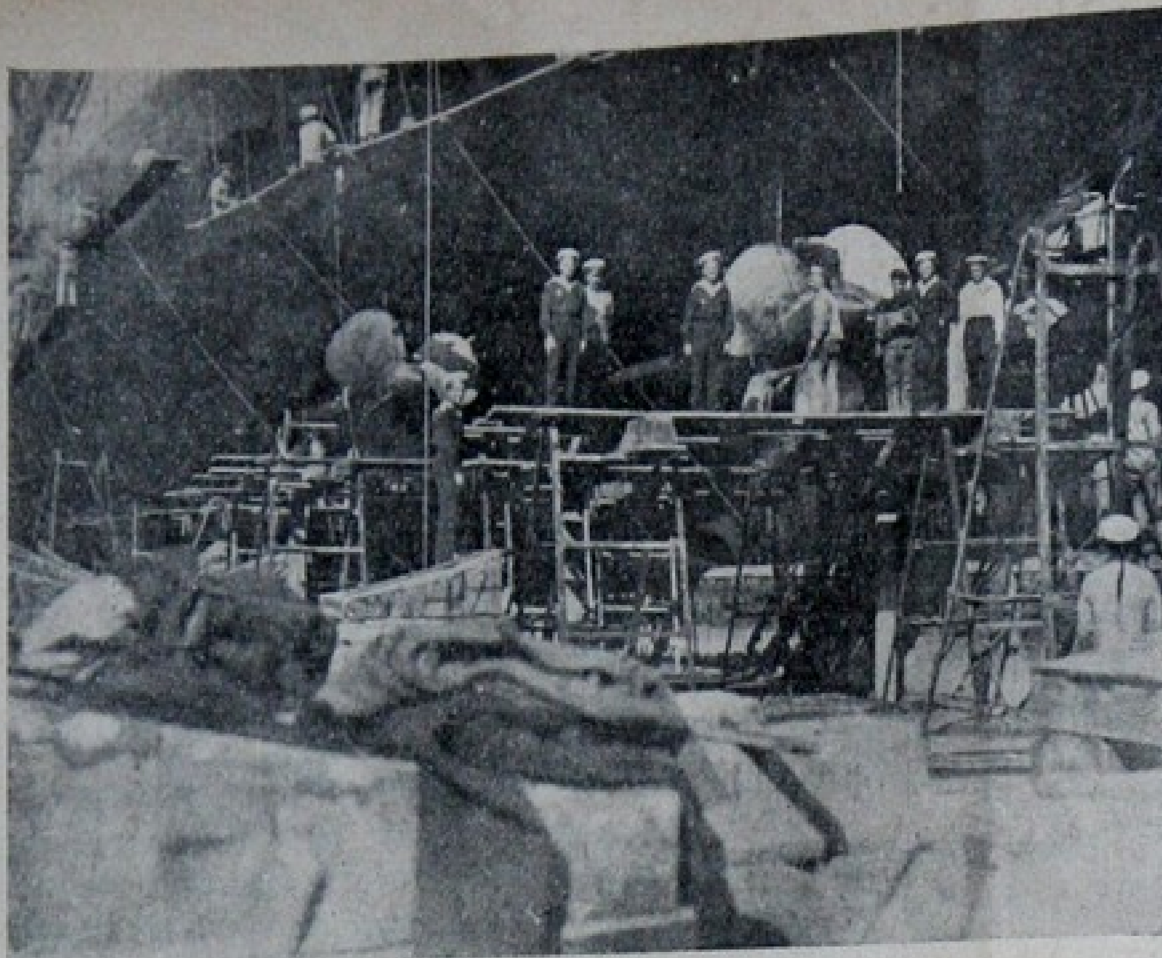
Командував „Волею“ тоді капітан І. ранґи Ульянів (майб. український командант военного порту в Маріуполі у 1918 році). Старшим старшиною[4]) „Волі“ був лейтенант фльоти Григоренко, старшим мінним старшиною лейтенант фльоти Онопрієнко і т. д., але останні два походили зі старих українських козацько-шляхотських родин і були занадто зрусифіковані, щоб відразу відчути своє славне українське походження і як більшість старшин корабля трималися в політичній і національній боротьбі на кораблі просто пасивно.

Через деяий час по прибутті до Севастополя, „Воля“ в супроводі крейсера „Память Меркурія“ і еск. міноносців виходила на іспит своєї швидкости. Автор цих рядків сповняв тоді ходову вахту на горішньому містку. Розвинувши повний хід вздовж південного побережжя Криму, „Воля“ дійшла майже до траверзу Теодосії і дала тоді більш 21 вузла. Все було в порядку, як не рахувати хвилевого заклинення руля при звороті й вернула до Севастополя.

Тут ще треба звернути увагу на те, що свідомі українці підстаршини й матроси були тим дисциплінованим елементом, який стояв на перешкоді соціялістам і пізніш большевикам до повного розвалу і руйнації фльоти, за що і були так зненавиджені ними, не беручи під увагу вже національного моменту; бо навіть коли почалися проти старшин ексцеси, то й тут українці-матро-

[3]) Цей історичний вірш вийшов вже на еміграції в друку, в збірнику В. М. Лащенка „На ріках Вавилонських“, Прага, 1925 р.

[4]) Помічник і заступник команданта корабля.

Л. к. „Імп. Катерина Велика“ 16. IX. 1916 р. в Сухому доці в Севастополі. — Перший зліва на помості автор цих рядків в однострою гардемарина фльоти. Нижче на кампі — наліво гардемарин Василь Конюченко, свідомий українець.

си відіграли стримуючу ролю, де тільки це можливо було.

Але чим далі з часом большевицька пропаґанда все побільшувала свою руїнницько-паскудну роботу на цілій фльоті.

На „Волі“ ж в грудні 1917 року після такої довгої боротьби українці взяли гору й піднесли український прапор так, як це було вже пороблено на більшости кораблів Чорноморської Фльоти: без наказу згори — з Києва. Але всетаки там ця поважна подія найшла таки відгук в наказі по Морському Відомству від 24. XII. 1917 року ч. 5[5]), підписаному першим українським морським міністром: морським секретарем Антоновичем.

Шкода лише, що цей наказ був складений неповажно і цілком безграмотно з воєнно-морського боку, але добре вже те, що він підкреслив самий факт і зафіксував його для історії згори — з міністерства.

Після того за січень — квітень 1918 р. прапор на „Волі“, як і на всіх кораблях Чорноморської Фльоти мінявся кілька разів, в звязку з загально-хаотичним станом на фльоті, поки одного разу нарешті: 29. квітня 1918 року не замаяв український жовто-блакитний прапор, як на „Волі“, так і на всій Чорноморській Фльоті.

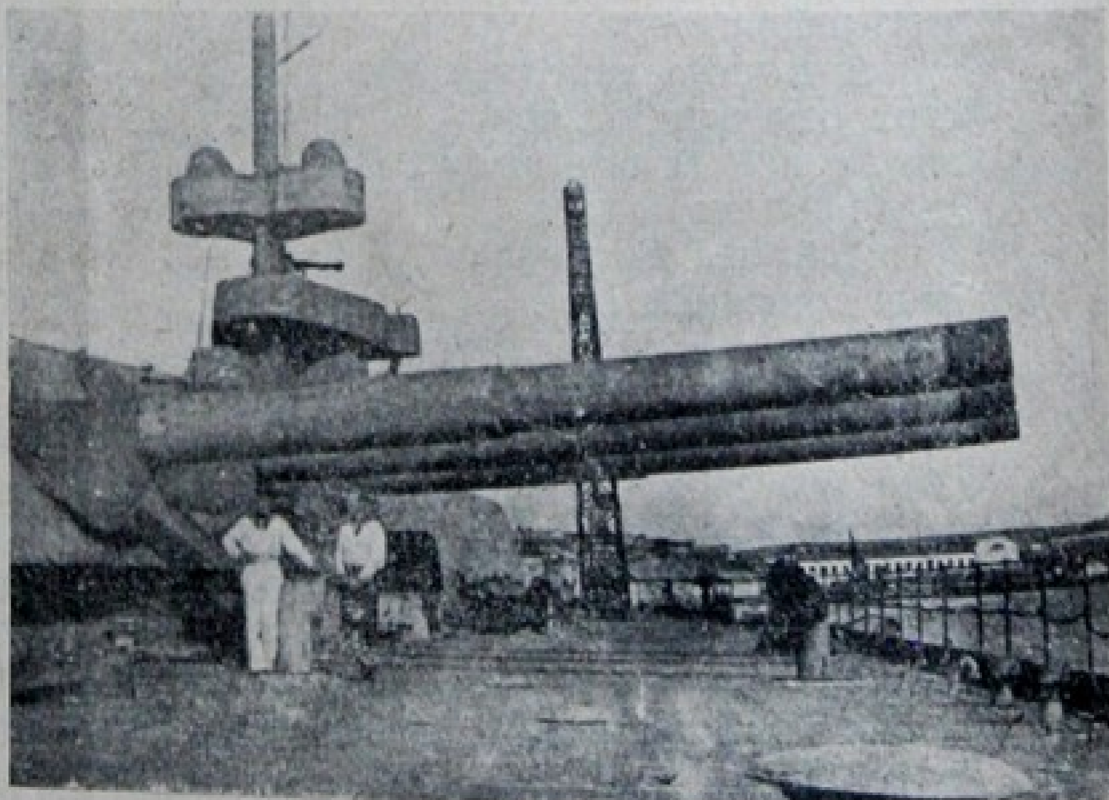
Далі починається сумна історія „Волі“, яка з частиною Чорноморської Фльоти 30. IV. 1918 р. в год. 20 виходить зі Севастополя підчас зайняття його німцями під їх гарматнім вогнем і переходить до Новоросійська, де вона, як і вся частина Чорноморської Фльоти, яка перейшла туди, підносить андріївський прапор.

В Новоросійську, який був головним портом Чорноморя, чи чорноморської ґубернії, від 1917. року існувала мішна „Українська Чорноморська Рада“, яка винесла навіть постанову про приєднання цілого Чорноморя до України, в сполученню з Кубаню, але тепер ця Рада майже не існувала, бо більшість її членів або була розстріляна большевиками, або вивезена. Влада в Новоросійську була в руках прийшлих большевиків.

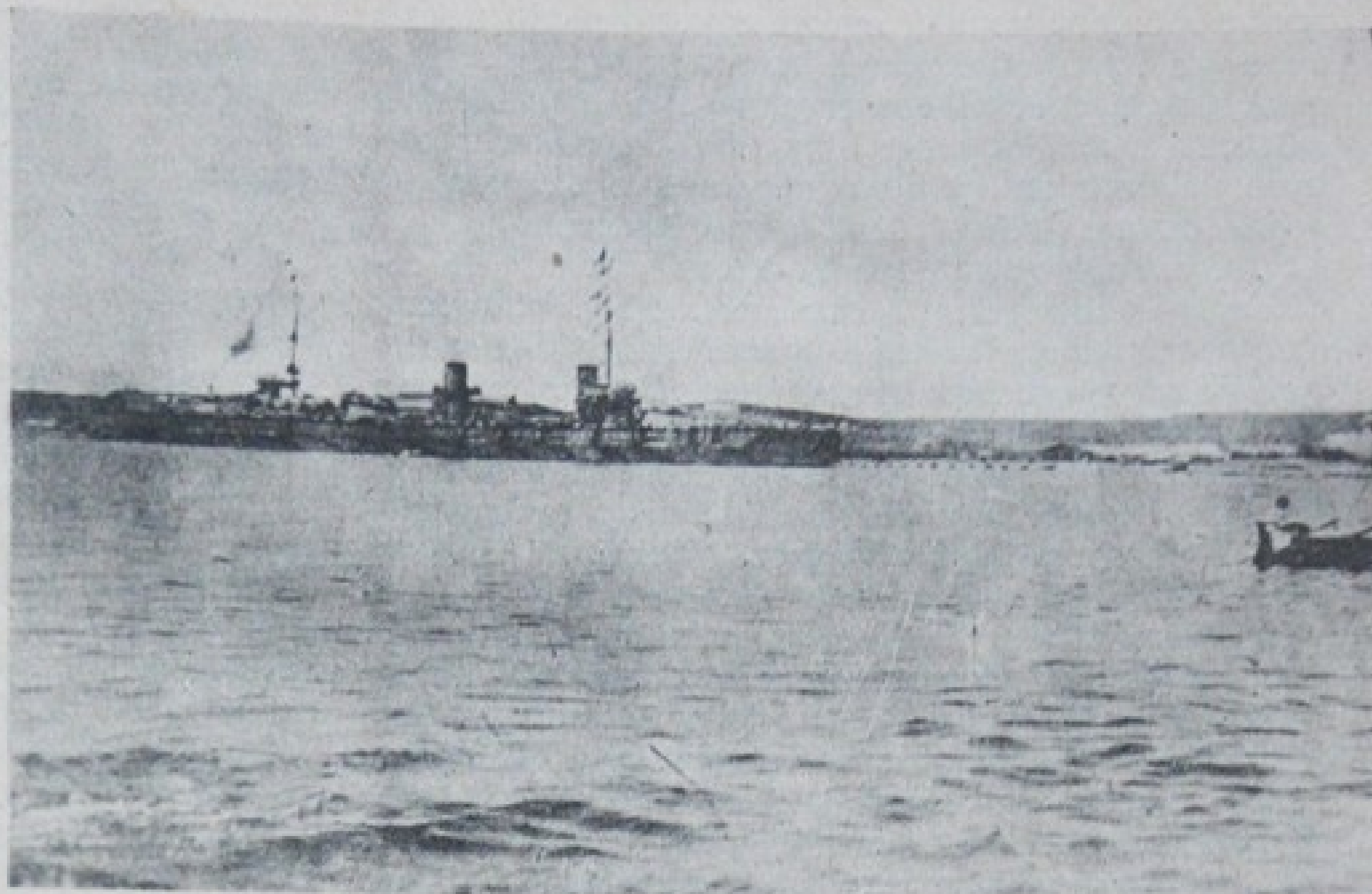
В той же час німці почали ставити вимоги по радіо, щоб чорноморська ескадра, яка перейшла до Новоросійська, повернула до Свастополя.

Радіотелеґрами надсилали до командуючого чорноморською ескадрою в Новоросійську контрадмірала Сабліна від німецького головнокоман-

5) Див. „Л.Ч.К.“, 1938, ч. 1., стор. 10.

Третя башта 305 мм. гармат на лінійному кораблі-дреднавті „Імп. Катерина Велика“. Таких башт було аж 4 на кожному дреднаваті Чорноморської Фльоти.

12. липня 1917 р. лінійний корабель „Воля“ входить в перший раз на Севастопольський рейд під великим андріївським прапором, а на другій башті повіває жовто-блакитний прапор.

дуючого фельдмаршала Айхгорна з Києва, під загрозою дальшого наступу німецьких військ. Тоді большевики вирішили затопити всю ескадру в Новоросійську, щоб вона не дісталась Україні, еле пробробити це так, щоб не було видко, що це їх ініціятива і їх робота.

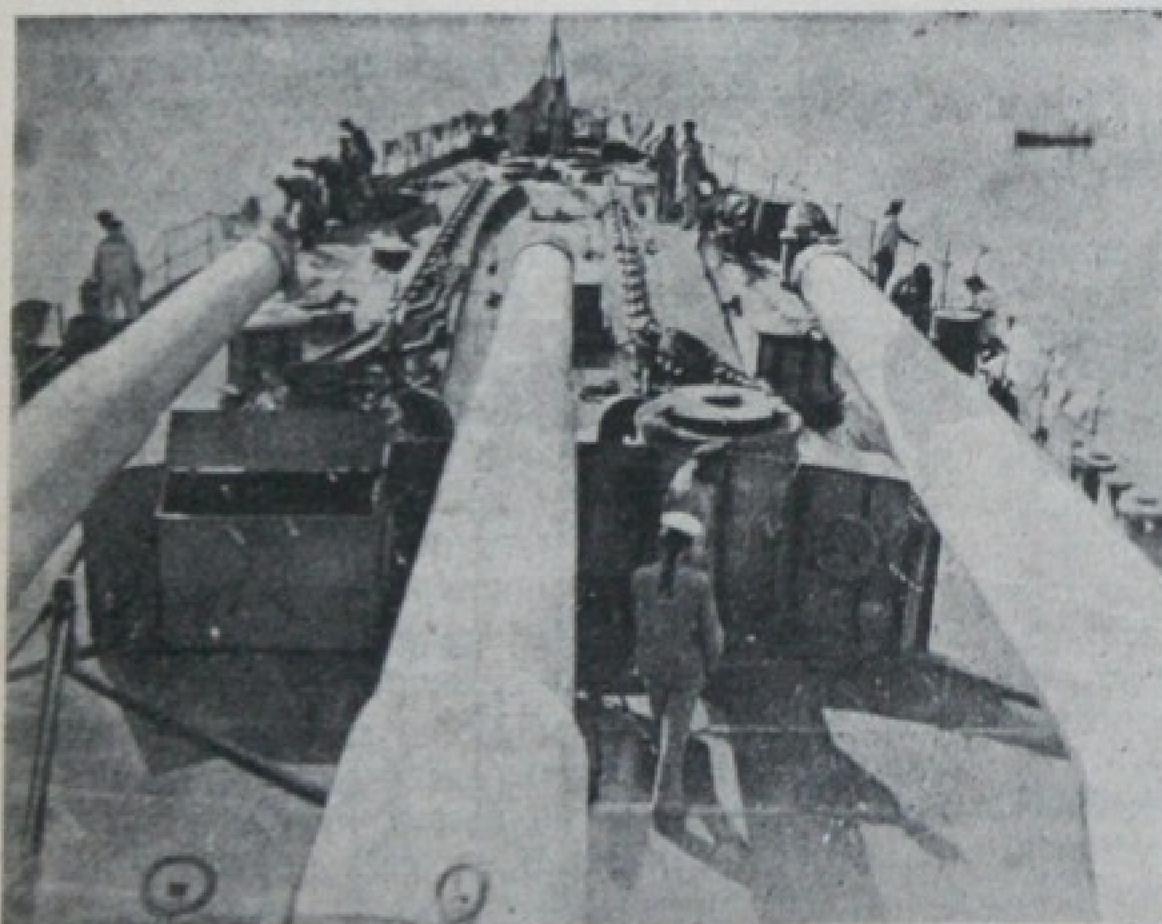
Троцький-Бронштайн надіслав навіть для цієї мети комісаря Раскольнікова з Москви, щоб він це пробробив. Ще до його приїзду місцеві большевики взялися за роботу в цьому напрямку, щоб розпропаґувати екіпажі кораблів, бо вони, цілком зрозуміло, були проти цього.

Цікаво, що в той же мент і в тому ж напрямку розпочали таку ж саму роботу, тільки за поміччю грошей і платних аґітаторів і аґенти Антанти, які перебували в Новоросійську зі своїх причин, бо вони боялися зміцнення німецької фльоти, чи то шляхом обсадження німецькими екіпажами цих кораблів в випадку їх повернення до Севастополя, чи українськими — союзними німцям. Рівночасно ці аґенти виконували й загальне завдання нищення чужої та щей тепер не союзної для них, збройної сили. З цих аґентів тепер добре відомі французи: капітан Беньо (недавно ще перебував у Польщі) і капраль Гальом.

Спільними силами, хоч і не по згоді, большевикам і аґентам Антанти вдалося довести до затоплення, як не цілої новоросійської ескадри, то хоч її половини, друга ж половина на чолі з „Волею“ виконала наказ свойого командування і згідно з німецьким ультіматумом повернулася до Севастополя. Перша ж частина на чолі з дреднавтом „Імп. Катерина Велика“ була затоплена в новоросійській бухті[6]).

19. липня 1918 р. „Воля“ з іншими кораблями підходила до Севастополя. Німці, боючись яко-

[6]) До цеї новоросійської траґедії автор має замір повернути з часом на стор. „Літ. Червоної Калини“ — забагато було в ній цікавих траґічних моментів.

Бак: передня частина горішньої палуби л. к. „Воля“ і три ґармати 305 мм. першої башти. Зняте з самої башти.

гось ворожого нападу проти них, по радіо поставили умови, щоб кораблі входили роззброєні й надіслали представників свого командування на „Волю" і інші кораблі; цих представників прийнято на борт на траверзі херсонського маяку — перед самим майже входом до Севастополя.

Маєстатично увійшов велетень „Воля" на севастопільський рейд і став на бочку, відбувши приписове салютування прапорами з німецько-турецьким крейсером-дреднавтом „Гебей", на якому повівав адміральський прапор.

Після того виник поважний конфлікт між німецьким командуванням і тодішнім українським командуючим Чорноморською Фльотою контрадміралом Вячеславом Клачковським, бо останній відразу розпізнав замір німців використати „Волю", яка їм так подобалась своєю будівлею і технікою. Німці вирішили звезти на берег з „Волі" всіх старшин і екіпаж і замінити їх німецькими і вже піднесли на „Волі" свій прапор. Контрадмірал Клачковський склав свій катеґоричний спротив і зараз же повідомив про це Гетьмана і Українське Морське Міністерство у Києві. Пішли пертрактації.

А тимчасом німці взялися за поступове обсадження постів на „Волі" — німцями: старшинами, підстаршинами і матросами. Це викликало по наказу Українського Мор. Міністерства ще гострíший спротив з боку контрадмірала Клачковського. Конфлікт поміж українським і німецьким морськими міністерствами дійшов до того, що на призначення німецького в.-морського аґента при гетьманському уряді у Києві, український уряд тоді свого в.-мор. аґента до Берліна не призначив.

Цей конфлікт затягнув справу використання „Волі" німцями, які пізніш з бігом обставин світової війни, не могли вже думати про це і зачали передавати кораблі Чорном. Фльоти Україні. А коли в Німеччині виникли непорядки, то як відгук в німецькому екіпажі „Волі" виник бунт; в жовтні 1918 р. німці покинули Севастополь, передавши цілу Чорном. Фльоту Україні, але за ними ввійшли до Севастополя воєнні кораблі Антанти, які зараз же позаймали своїми вартами більшість кораблів Чорноморської Фльоти, в тому числі і „Волю".

Далі, як відомо, піднялось повстання проти гетьмана й большевики посунули на Україну й через деякий час звязок Українського Мор. Міністерства з фльотою в Севастополі був перерваний.

2. квітня 1919 р. під Севастополь підійшли большевики, з якими Антанта вступила в пертрактації. Тоді „Воля" і ціла черга кораблів Чорном. Фльоти була перевезена до Царгороду, де була створена Антантою „Base Navale de la marine russe" („Морська база російської фльоти"), на чолі якої було поставлено контрадмірала Шрамченка, а в Севастополі французи висадили в повітря форти кріпости, а анґлійці висадили машини на всіх великих кораблях Чорном. Фльоти, які там залишилися і потопили 13 підв. човнів Чорноморської Фльоти.

В вересні 1919 року, коли армія ґен. Денікіна посувалась наперед проти большевиків і дійшла вже до стику з українською армією, „Воля" і інші кораблі Чорноморської Фльоти, перейшли до Севастополя й увійшли в склад білої фльоти. Уряд ґен. Вранґеля переіменував „Волю" в „Генерала Алексєєва". Перед захопленням Севастополя большевиками в грудні 1920 року, „Воля" і інші кораблі Чорноморської Фльоти, прийнявши на себе майже всю армію ґен. Вранґеля і десятки тисяч біженців, вийшли зі Севастополя й скерувалися через Царгород — Дарданелі — Середземним морем до французького порту Бізерта в Тунісі, де всі кораблі і були інтерновані.

Через деякий час большевики, скерувавши свою місію на чолі з б. адміралом Берендсом до Бізерти, заявили свої претенсії на „Волю" і інші кораблі. Тоді ж уряд У.Н.Р. склав протест проти неузасаднених претенсій большевиків на руки французького уряду, рахуючи „Волю" і всі кораблі в Бізерті власністю України. Але большевики й без того нічого не дістали.

А між тим час ішов. Кораблі в Бізерті псувалися, ржавіли й приходили в непридатний стан. Французи почали їх продавати на злім. І тільки одна „Воля" все ще стояла, заки в р. 1936 французи не вирішили і її розібрати й продати на злім. І вона вже розібрана.

Ми знаємо добре, як сумно виглядають старі запущені кладовища. Хрести від часу покосилися, могильні плити опустилися в землю, зелена цвіль, мох і поросла буйна дика трава...

Але ще сумніше виглядає картина кладовища старих кораблів, які десь в закутку великого порту стоять тісно скупчені, з поржавілими бортами, з облізлою краскою, без гармат, часом вже без машти і коминів, стоять притулені одні до одних і якби думки гадають, якби пригадуючи той час, коли вони мали душу, мали блискучий вигляд, носили гарну, або славну історичну назву і з гордістю носили прапор своєї Батьківщини й розсікали своїм форштевснем, своєю сталевою грудью солену воду океанів і морей. А тепер стоять і чекають того часу, коли їх остаточно розберуть на кусні.

Тяжко провожати в домовину молоду людину, а ще тяжче для моряка, коли відводиться на морське кладовище ще молодий повний сил корабель.

Так було з молодою „Волею", прожила вона недовго і мусіла вмерти, бо так склалися обставини на її Батьківщині. Між тим, як при інших обставинах „Воля" могла б жити і тепер жила б, як живуть і з гордістю плавають її брати у ріжних народів, брати по віку й навіть старші віком.

І не судилось „Волі" знову побачити рідний край, неньку Україну, де вона народилася, як не судилося їй знову з гордістю носити на страх ворогам свій рідний прапор.

Померла вона й істліла далеко — геть під пустинею Сагарою — в Африці.

Хай же ж память „Волі" схорониться для нашої історії, для грядучих поколінь, хоч в цих рядках, написаних людиною, яка колись плавала на „Волі" і любила її, як свій корабель.

Жертва власних наказів

Веселий спомин.

Написав: *о. В. Демчук, б. пол. духовник.*

Було це в лютім 1919 р. Частини X. бриґади У.Г. Армії, при якій був я полевим духовником, стояли тоді на позиціях в районі Янова коло Львова, займаючи лінію від Брюхович по Лісневичі, в повіті яворівськім. Комендантом бриґади був от. Долуд, наддніпрянець, людина сувора й дуже вимагаюча. На самому правому кінці нашої лінії стояв наш пробоєвий І. курінь під командою поручника Климкевича.

Він то в другій половині лютого дістав наказ взяти приступом сильно обсаджений частинами противника цвинтар в німецькій кольонії Гартфельд, та посунутись через село Речичани, Галичанів, Бурґталь під Городок Ягайл., щоб спільно з частинами III. корпусу, що напирали з полудня через Долиняни — Братковичі перетяти залізничу лінію Перемишль — Львів. По дводеннім бою удалося пор. Климкевичеві намічений плян виконати.

В тих боях впало немало з наших стрільців. Одних похоронено під Каменобродом — других в Речичанах, а інших приказав я зібрати до Гартфельду, щоб на другий день по боях похоронити спільно в одній могилі на татарській могилі коло села Гартфельд. — Сам поїхав я до штабу бриґади, щоб про все сповістити команданта та попросити його, щоб він сам взяв у тих похоронах участь, та щоб дав відповідні зарядження деяким частинам, щоб і вони прибули на цей похорон, що був назначений на год. 9-ту рано.

Отаман Долуд радо згодився поїхати зі мною, а я запропонував йому їхати верхом, бо дорога для візка дуже небезпечна та тяжка (тоді якраз добре розпустили сніги і всюди стояли води — а нам треба було їхати полевою дорогою через янівські ліси), та отаман на це не погодився; він чувся дуже втомлений, бо перед хвилиною вернув з фронту під Ясниськами. — Їдемо візком і баста, — сказав він — і відвавши свого стрільця-візника велів зладити на рано візок.

Коли рано коло год. 5-ої прийшов я на квартиру отамана, той миттю убрався і, сівши на візок, сказав до мене:

— Ну, а тепер, панотче, позвольте, що я опру голову на ваше плече і дальше буду спати, бо я мало що спав, робота була і голова мене болить.

— Але ж, пане отамане — кажу до нього — дорога небезпечна, повна ям у лісі, треба добре пильнуватися, щоб де не вивернутись.

— Е, дурне! — махнув рукою. — Рушай — гукнув на стрільця-візника — лише уважай!, а як перекинеш, то скажеш.

Стрілець моргнув одним оком, бо друге вже стратив на війні — тріснув малим артилерійським батіжком і ми рушили в сторону Янова.

Спершу їхали ми добрим гостинцем. Візок колисався легко й отаман заснув на моїм плечі на добре. За яких півтора години звернули ми з гостинця Янів — Шкло — Яворів на лісову дорогу, повну ям та болота. Коні пішли кроком, візком почало кидати то в одну, то в другу сторону. Я почав будити отамана, однак він лише муркнув — „як перекинеш, то скажеш" — і навіть не думав змінити цієї пози. — Ми не віхали навіть двісті метрів, як нагло візок перехилився, і ми оба з отаманом хляпнули в рідке болото. Я на спід, а він цілим тягарем приляг мене. Та зимна і неприємна купіль відразу прочуняла отамана. Став скоро підноситись, і злючими очима повів навколо, шукаючи стрільця-візника. Підняв і я голову, дивлюся, а стрілець стоїть на позір з рукою при шапці та голосить по формі:

— Пане отамане, голошу слухняно, я перекинув. — Чуючи це і бачучи його смішну та заляканy міну — забув я на хвилину і про болото і про біль в руці, бо таки добре вдарився, падаючи з візка і вибухнув сміхом. Отаман був злий, але глянувши на візника, сам розсміявся і легко давши йому позаушника, сказав: — Ну, маєш щастя, що зголосився і то по формі, а то... — У трійку підняли ми візок, трохи обскробали багнетом болото з себе, тай пішли далі пішки, поки не вийшли з ліса.

Обмившись у Лісневичах та сполокавши водою болото з плащів поїхали ми до Гартфельду на похорон.

Відправили похорон і пішли оба відвідати наших стрільців на фронті. Вечором ми вертали через Добростани — Волю добростанську — Янів назад до місця постою штабу.

В Добростанах ми пересілися на верхівці і рушили через Волю добростанську, попри водопроводи в сторону Янова. Коні почувши під ногами добрий гостинець побігли добрив трапом — так що коло 7. вечором (а було тоді дуже темно і непривітно на дворі) були ми коло цвинтаря в Янові. От ще три кільометри і будемо вдома. По дорозі розмовляли ми з командантом про це та про те, аж тут блисла перед нами мала ліхтарка та пролунав голос:

— Стій! Хто іде?

Ми затримали коней. З придорожнього рова вискочив стрілець з готовим до стрілу крісом, став перед кіньми і зажадав наших виказок.

Знаючи, що я в районі нашого славного команданта полевої жандармерії і штабової сотні хор. Т. Лисого, що умів тримати дисципліну між підчиненими стрільцями — не противлюсь, — витягаю виказку і даю йому. Цей взяв — освітив її ліхтарочкою — прочитав, подивився на мене віддаючи, каже — проїзджайте. — Я сховав виказку і рухаю з місця. За мною отаман, та тут нове: — Стій!

— А ви хто? — питае отамана. — Вашу виказку покажіть. — Дивлюся на отамана, а цей нервовим рухом став шукати по кишенях, та не знайшов нічого. — Бачучи це, кажу до стрільця:

— Хлопче, то наш командант бриґади. Не затримуй!

Та не на такого трапили ми. Не помогли мої просьби. Стрілець уперся: виказку дайте. Отаман став знову шукати, а за той час стрілець провірив виказки наших чур і став з крісом готовим до стрілу напроти коня отамана.

— Не маю — відізвався отаман — але ти мене знаєш, я отаман Долуд.

— Я жадних отаманів не знаю — каже стрілець — я маю наказ кожного, кого стріну без виказки арештувати.

— Хто дав такий наказ? — питаю стрільця.

— Отаман Долуд, наш командант. Вчора було в наказі, щоб кожний стрілець, чи старшина відновив свою виказку і носив з собою, бо тут лісами швендяються всякі люди, а тих, кого без виказки зловимо, маємо наказ відставляти на станицю полевої жандармерії. Тому і ви, пане, арештовані — злазіть з коня і три кроки наперед руш! — закомандував стрілець.

Не помогли мої представлення-просьби, що болото, до станиці на другий кінець Янова далеко, темно, що сам отамана відставлю туди.

— Злази, або стріляю — крикнув вже у гніві стрілець і рад не рад мусів отаман злізти з коня і помашерував „три кроки наперед" на станицю, а ми, провадячи коні, пішли за ним.

Приходимо на станицю і в канцелярії застаємо хор. Лисого. Цей, побачивши отамана, станув на позір і зголосився слухняно на приказ. Та в тім перебиває йому стрілець, що привів арештованого й ударивши гостро запятками — зголосив слухняно, що привів якогось шпигуна, який заподає себе за отамана Долуда, а не має виказки.

Хор. Лисий витріщив очі зі здивування, а я, що бачив його вистрашену міну і міну отамана, аж присів зі сміху. — Хорунжий хотів оправдуватися — навіть став вибачатися перед отаманом і не знав на яку стати. — Тому я, бачучи, що отаман мовчить і лише злісно підсміхається, вмішався до розмови та пояснив, що і як сталося, та порадив, щоб хор. Л. дав отаманові перепустку до місця постою штабу, тай тільки.

Хор. Лисий зробив це поквапно, а отаман, відбираючи перепустку, звернувся до стрільця:

— Ну, а ти, козаче, знаєш команданта бриґади? Як він називається?

— Отаман Долуд, голошу слухняно — зарапортував стрілець.

— А ти бачив його — питає дальше отаман.

— Ні — каже стрілець.

— А тепер вже знаєш мене?

— Знаю — паде відповідь.

— А арештувати знову будеш?

— Та як не будете, п. отамане, носити з собою виказки, то знову заарештую, бо такий приказ від п. отамана — голошу слухняно, — сказав сміло стрілець.

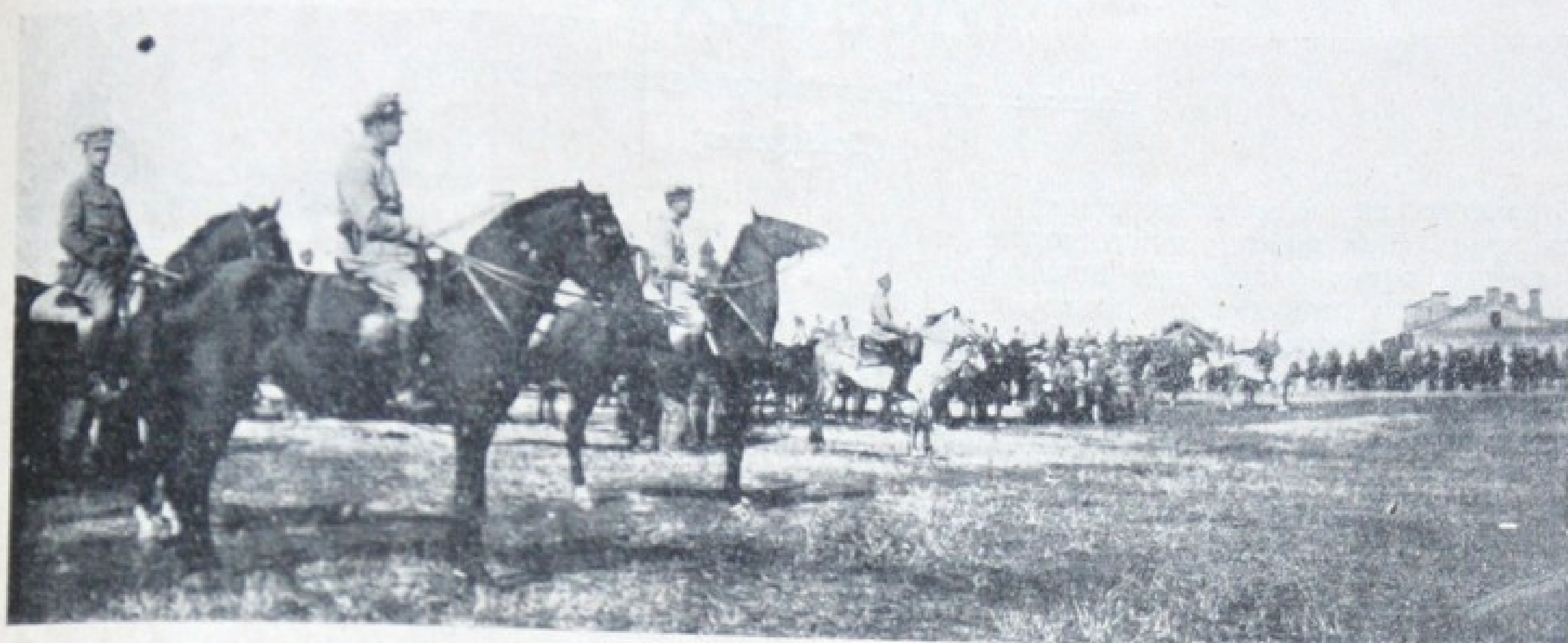
Ми з хор. Лисим підсміхнулися вдоволено, а отаман Долуд, похваливши стрільця за добре виконування служби, нагородив його двадцять коронівкою.

На третій день прочитали ми в деннім наказі, що такий то а такий стрілець штабової сотні, зістав за добре виконування служби, піднесений до степеня вістуна, а отаман Долуд казав виписати собі три виказки і поховав їх по кишенях, щоб удруге не впасти жертвою власного наказу.

Колишні вояки 2-го Кавалерійського Полку полковника Аркаса в часі травневого повстання 1920 р.— І ряд сидять вдолині від права до ліва: 1) стр. Іван Гладюк, с. Семена, 17. Бриґада УГА; 2) стр. Яків Пригодюк, УГА; 3) стр. Никола Шпортак, с. Василя, член УГА; II ряд сидять від права до ліва: 1) стр. Юрко Олексишин, член УГА; 2) стр. Ілько Безкоровайний, член УГА, Погранична Сотня, Заліщики; 3) стр. Юрко Атаманюк, Ударна Тернопільська Сотня УГА; 4) вістун Іван Котузяк, член УГА, стаційна кмда Чортків; 5) стр. арт. Теодор Кравчук, Вишкіл Гарматного Полку УГА; 6) стр. Никола Долинчук, с. Михайла, 2. Коломийська Бриґ. УГА. III ряд стоять від права до ліва: 1) стр. Яків Круцяк, член УГА; 2) стр. Юрко Солсун, член АУНР — Штаб Волинської Ґрупи; 3) стр. Іван Долинчук, с. Олекси, 5. Колом. Курінь УГА; 4) стр. Дмитро Круцяк, АУНР, 1. Гайдамацький полк; 5) Василь Шпортак, с. Федора, УГА — 4 та Зол. Бриґада; 6) стр. Теодор Ханьдій, чен УГА, — Залізно-дор. Курінь.

Сторінка з Альбому У.Г.А. „В 20-ліття походу на Київ“

Артилерія X. Бригади І. Корпусу УГА підчас перегляду Диктатором Е. Петрушевичем в Бердичеві 17. жовтня 1919.

Старшини II. Куреня IX. Бригади І. Корпусу УГА. Бердичів, 25. IX. 1919 р.

Остання війна Австро-Угорської Монархії

Написав: *Лев Шанковський, б. підхор. УГА.*

(Докінчення)

Старшинський корпус перейшов по 1866 р. великі зміни. Цеж цікаве, що в старих февдальних арміях, поруч февдальних привілеїв аристократії, існувала можливість авансу до ступеня старшини, а то й ґенерала, для кожного вояка. Ліберальні напрямки XIX ст. скасували з одного боку февдальні привілеї, але з другого боку можливість авансу до старшинського ступеня для сірого вояка чи підстаршини. По 1866 році старшинський корпус помітно демократизувався, навіть в кінноті були старшини, що жили тільки з „ґажі", або з продажі коней, що була дозволена старшинам. Вишкіл старшин був цілком на місці. По скінченні кадецької школи, або військової реальної школи, кандидати на старшин переходили ще вишкіл у Військовій Академії. Поза цим активні старшини переходили ще вишкіл у корпусних старшинських школах та здавали безліч ріжних іспитів, з якими звязувано аванси на вищі ступні. Під національним оглядом старшинський корпус був одноцілий. В ньому було 75% німців.

Багато місця присвячено в історії питанню відношення старшин до „мужви". Цікаві є досліди спеціяльної комісії, яку поликав до життя австро-німецький уряд по закінченні війни. Комісія ця займалась питаннями надужиття влади старшин у відношенні до мужви в часі війни і прийшла до переконання, що поодинокі випадки надужить траплялись відокремлено, а назагал відносини були цілком поправні. З початком війни притягнено до служби багато запасних старшин, що „на жаль" не мали такого військового духа, як німецькі запасні старшини. Вони внесли різноманітність в національний склад старшинського корпусу та деяку ворожнечу до активних старшин, що дивились на своїх запасних колеґ з гори, дарма, що останні скоро під військовим оглядом їм дорівняли, а то — й як команданти чет, сотень і куренів — випередили. Назагал австрійський корпус сповнив своє завдання. Це доказують нам великі втрати цього корпусу. Активні старшини втратили 31,3% свого складу убитими, запасні старшини 16,5%, професійні підстаршини 12,5%. 3000 абсольвентів Терезіянської Військової Академії було на фронті, з чого 1/3 залишилася на полі слави. В теплих словах говорять автори самі про себе, це значить про старшин ґенерального штабу. Вповні згоджуємося з ними. Добре памятаємо цих добрих, самовідречених, працьовитих старшин ґенштабу, що служили в УГА, а передовсім незабутнього полк. Шаманека, от. Льобковіца, от. Льонера, сотника Шобера і багато, багато інших, про яких залишився в нас найкращий спомин.

БРАТ ПРОТИ БРАТА.

Ми, здається, навіть не сміємо представити собі, наскільки війна 1914 року на наших землях, була війною українців з українцями. Жах бере, як переглядаємо боєві зіставлення австрійської і російської армії з 1914 року. Ми завдали собі труду обчислити число „українських" куренів, кінних сотень і батерій в обидвох арміях. На північному австрійському фронті боролись: 132 українські курені піхоти (16.1% всеї австр. піхоти на цьому фронті), 50 кінних сотень (12,4%), 48 батерій (12,8%). На російському південно - західному фронті, тільки проти австрійської армії було 304 українські курені піхоти (55,9% всеї рос. піхоти на півд. зах. фронті проти Австрії), 192 кінні сотні (57,1%). 149 батерій (56,0%). Пів міліона українців воювало проти себе, на своїх землях, за чужі інтереси.

Понижче подаємо для знавців виписи з боєвих зіставлень обох армій, щоб оправдати повищі обчислення. При цьому мусимо спростувати один дуже поширений, невірний погляд, мовляв з початком війни була рішуча перевага по стороні Росії і це було причиною австрійських невдач. Нічого більше помилково! Сили були рівні, а навіть з початком війни маленька перевага по стороні Австрії! В жовтні переважала Росія тільки в кінноті і в артилерії. В жовтні 1914 року стояло проти Росії на фронті 693 і пів куреня піхоти, 352 сотень кінноти та 391 і пів бат. гармат (1650 гарм). По стороні російській, тільки проти Австрії 544 куренів піхоти, 336 кінних сотень і 226 батерій (1596 гармат). На цілому південно .- західному фронті стояло 832 куренів. 552 сотень і 410 батерій (3292 гармат), проти 847 і пів куренів піхоти, 420 сотень і 536 і пів батерії (2456 г.) полученої австро-німецької армії.

АВСТРІЙСЬКА АРМІЯ НА ПІВНІЧНОМУ ФРОНТІ:

Австрійська армія виставила в мобілізації 6 армій. На балканському фронті оперували: 5 армія (ґен. Франк), 6 армія (ґен. Потіорек), і 2 армія (ґен. Бем-Ермоллі), що в часі від 21 до 30 серпня перейшла на північний фронт до Галичини. На балканському фронті воювало кілька українських куренів: I/10, IV/77, IV/24, IV/58, IV/30, IV/80, I/90 і т. д. На північному фронті розташовано решту українських частин австрійської армії.

I. Армія

Ком. Ґен. Кав. Віктор Данкль.
Шеф штабу: Ґен Майор Альфред Кохановскі
I. Корпус (Краків)
5 піша і 46 стрілецька дивізія.
V. Корпус (Пресбурґ)
14 піша і 33 піша та 37 див. гонведів.
X. Корпус. (Перемишль)
2-га піша дивізія (Ярослав)
3-та піша бриґада (:40, 4бг, 4С:)
4-та піша бриґада (:89, 90:)

Див. кіннота: 5 і 6 сотня 3-го кінно-стріл. полку
2-га бриґада пол. арт. (:29 пгп, I/10 діон пол гавб.)
24-та піша дивізія (Перемишль)
47 піша бриґада (:9, 45:)
48 піша бриґада (:10, 77:)
Див. кіннота: 3 і 4-та сотні 3-го кінно-стріл полку
24-та бриґада пол. арт. (:30 пгп, 11/10 діон пол. гавб.)
45-та стріл. дивізія (Перемишль)
89 стріл. бриґада (:18, 33:)
90 стріл. бриґада (:17, 34:)
Див. кіннота: 1 і 2 сотні 37-го кінно-стріл полку
45-та бриґада пол. арт. (:28 пгп, 45 діон пол. г. і 45 діон. гавб.)
12-кінна дивізія: Краків
3-кінна дивізія: Відень
9-кінна дивізія: Львів
1. бриґада ляндштурми (Відень)
36. бриґада ляндштурми (Літомериці)
101. бриґада ляндштурми (Будапешт)
110. бриґада ляндштурми (Краків)
1. маршова бриґада (Краків)
5. маршова бриґада (Прешбурґ)
10. маршова бриґада (Перемишль, марш. кур.: :40, 89, 90, 9, 10, 45, 77:)
Польський Леґіон, 8 гірсько-гарм. полк. 2 сотні 9 куреня саперів і 2 сотні 3 куреня піонірів.

2. Армія

Ком. Ґен. Кав. Едвард ф. Бем-Ермоллі
Шеф шт.: Ґен. Майор: Артур ф. Меченшеффі
XI. Корпус (Германштадт)
III. Корпус (Ґрац)
VII. Корпус (Темешвар)
IV. Корпус (Будапешт)
Арм. Команді приділені:
11-та піша дивізія (Львів)
21-ша піша бриґада (15,55)
22-га піша бриґада (58, 95, 32 пол. стр.)
Див. кіннота: 1 і 2 сотні 1-шого кінно-стріл. полку
11 та бриґада пол. артилерії (33 пгп, 1/11 діон пол. гавб.)
43-та стрілецька дивізія (Чернівці)
59-та піша бриґада (24, 41)
86-та стріл. бриґада (20, 22, 36)
Див. кіннота: 5 і 6 сотні I-го кінно-стріл. полку
43-та бриґада пол. арт. (31 пгп, 43 діон пол. гарм. 43 діон пол. гавб.)
20 дивізія гонведів (Ґросвардайн)
1 кінна дивізія (Темешвар)
5 кінна дивізія гонведів (Будапешт)
8 кінна дивізія (Станиславів)
35 бриґада ляндштурми (Чернівці)
40 бриґада ляндштурми (Берно)
102 бриґада ляндштурми (Шеґедин)
105 бриґада ляндштурми (Ґрац)
12 маршова бриґада (Германштадт)
Маршові курені 20 і 38 дивізії гонведів
14 гірсько-гарматний полк. 2 сотні 8-го кур. саперів.
1 сотня 3-го кур. піонірів, 1 с. 5-го кур. піонірів.

3. Армія

Ком. Ґен. Кав. Рудольф ф. Брудерманн
Шеф. штабу: Ґен. Майор Рудольф Пфеффер
XI. Корпус (Львів)
30 піша дивізія (Львів)
60 піша бриґада (30, 80, 24 і 30 кур. пол. стр.)
85 стріл. бриґада (19, 35)
Див. кіннота: 3 і 4 сотні 1-го кінного стріл. полку
30-та бриґада пол. арт. (32 пгп, 11/II діон пол. гавб.)
93-та бриґада ляндштурми (Львів)
11-та маршова бриґада (Львів, маршові курені: 15, 55, 58, 95, 30, 80)
XIV. Корпус (Інсбрук)
41-ша дивізія гонведів (Будапешт)
23-та дивізія гонведів (Шеґедин)
4-та кінна дивізія (Львів)
2-га кінна дивізія (Прешбурґ)
11-та кінна дивізія гонведів (Дебречин)
97-ма бриґада ляндштурми (Кошиці)
108-ма бриґада ляндштурми (Інсбрук)
3-та маршова бриґада (Ґрац)
14-та маршова бриґада (Інсбрук)
4-та маршова бриґада (Будапешт)

4. Армія

Ком. Ґен. Піх. Маврикій ф. Ауффенберґ
Шеф штабу: Ґен. Майор Рудольф Кравс
II. Корпус (Відень)
VI. Корпус (Кошиці)
15. піша дивізія (в її складі 5, 66, 65 піші полки з Закарпаття)
27. піша дивізія (в її складі 67 і 85 піші полки з Пряшівщини)
39. дивізія гонведів (в її складі 16 полк з Закарпаття)
IX. Корпус (Літомериці)
XVII. Корпус (ново зорганізований)
6. кінна дивізія (Ярослав)
10. кінна дивізія (Будапешт)
6. маршова бриґада Кошиці (маршові курені: 67, 85, 5, 65, 66 — українські)

Перемишль

111. бриґада ляндштурми (17, 18, 33 полки — українські)
97. бриґада ляндштурми з Кошиць при 3 Армії
40 сотень фортечної артилерії.

Львів

19. полк ляндштурми. 6 сотень фортечної артил

Укріплені причілки:

Ярослав: 34 полк ляндштурми, 1 сотня фортечної артилерії.
Сінява: 1 курінь 34 полку ляндштурми, 2 сотні фортечної артилерії.
Миколаїв: 2 курені 19-го полку ляндштурми, 2 сотні фортечної артилерії.
Галич: 3 курені 20-го полку ляндштурми, 3 сотні форт. артилерії.
Нижнів: 1 курінь 20-го полку ляндштурми, 1 відділ артилерії.
В Конюшках Семянівських, Ніску, Радимні, Журавні, Жидачеві, Мартинові старім по 1 сотні охорони мостів, в Заліщиках 4 сотні і 1 відділ артилерії.

РОСІЙСЬКА АРМІЯ НА ПІВДЕННО-ЗАХІДНЬОМУ ФРОНТІ:

Ком. фронту: Ґен. Арт. Іванов
Шеф. штабу: Ґен. лейт. Алексеев

2. Армія в районі Варшави. Ком. Ґен. Кав. Шейдеман.
4. Армія від Ґарволіна до Ілжанки. Ком. Ґен. Інф. Еверт.
9. Армія від Ілжанки по Рудник над Сяном. Ком. Ґен. Інф. Лечицькій.

Отсі армії стояли в Королівстві Польському проти німецької 9 Армії (ґен. Гінденбурґ). Розмежування подано після стану з 1. жовтня 1914 року. В повищих арміях українців майже не було, якщо не рахувати українців в сибірських корпусах 11. Армії, що походили з Зеленого і Сірого Клину. Поза тим була ще українська складом 8-ма кінна дивізія (Лубенський гусарський і Вознесенський уланський полки, що в мирний час стояли в Бесарабії) в складі 9. Армії.

Проти австрійців:

5. Армія — в резерві коло Люблина. Ком. Ґен. Кав. Плеве.
3. Армія — від Рудника н. Сяном до Радимна. Ком. Ґен. Інф. Димітріев.
11. Армія — в районі Перемишля. Ком. Ґен. Інф. Селиванов.
8. Армія — від Перемишля до границі Румунії. Ком. Ґен. Кав. Брусілов.

В цих чотирьох Арміях маємо в пересічі 55% українців. Найбільше їх було в 3-ій і 8-ій Армії. З завзяттям гідним ліпшої справи вистрілювали себе українці зі східних окраїн (Кубанщина) з українцями західних окраїн (УСС). Перейдемо українські частини в тих арміях:

5. Армія

17. піша дивізія з Холмщини і зах. Волині.

3. Армія

XXI. Арм. Корпус (Київ)
33 піша дивізія (Київ)
44 піша дивізія (Ніжин)
XI. Арм. Корпус (Рівне)
11 піша дивізія (Луцьк)
32 піша дивізія (Рівне)
IX. Арм. Корпус (Київ)
5 піша дивізія (Житомір)
42 піша дивізія (Київ)
VII. Арм. Корпус (Севастопіль)
13 піша дивізія (Севастопіль)
34 піша дивізія (Катеринослав)
X. Арм. Корпус (Харків)
9 піша дивізія (Полтава)
31 піша дивізія (Харків)
7 кінна дивізія (Кінбурнський драґунський і Ольвіопольський уланський полки мали більшість українців).

2. Армія

XII. Арм. Корпус (Винниця)
12 піша дивізія (Проскурів)
19 піша дивізія (Винниця)
3 стрілецька бриґада (Жмеринка)
9 кінна дивізія (ціла дивізія: Казанський драґунський, Бужський уланський і Київський гусарський мали більшість українців).

8. Армія

VIII. Арм. Корпус (Одеса)
14 піша дивізія (Кишинів)
15 піша дивізія (Одеса)
4 стрілецька бриґада (Одеса)
10 кінна дивізія (Новгородський, Одеський і Інґерманляндський полки мали значну кількість українц.в).
12 кінна дивізія (Стародубський драґунський, Білгородський уланський і Охтирський гусарський полки мали більшість українців).
2 сводна козацька дивізія (Кубанський коз. полк, Лінійний коз. кубанський полк, Волжський терський коз. полк мали значні кількости українців.
1 Кубанська Козацька дивізія мала майже 100% українців в свойому складі (Запорожський, Полтавський, Уманський, Чорноморський та інші полки.).

1 Терська Козацька дивізія складалася з Терських козаків, що їх національна приналежність ще докладно не провірена. Ми стрічали серед терських козаків багато свідомих українців. На Терек йшла еміґрація українських козаків майже в такій самій мірі, що московських! Це саме можна сказати про донських козаків, серед котрих низові і сільські козаки були напевно українці. Цих було на півд. західному фронті багато: 1, 2, 3 донські козацькі дивізії в складі 5. армії, крім цього 16 і 17 донський козацький полк в складі сводної козацької дивізії.

Якщо йде про українські частини в російській армії, їх тяжче означити, як частини в австрійській армії, де була точна територіяльна система доповнювання. Вправді „русскі" (це є великоруські, українські і білоруські) частини в б. російській армії комплєтувались територіяльно, отже частини, що стояли на Україні, були здебільша українські та проте ґен. Петрів в своїх спиминах (До історії формування війська на Україні підчас революції, у „Віснику" ч. 11, 1930 — на жаль цей цікавий спомин не закінчено) подає, що в їх рядах було 30-40% українців). Піші дивізії комплєтувались маршовими ротами з піших запасових полків, що їх 17 стояло на території України. Кінні дивізії комплєтувались кінними маршовими ескадронами, що їх висилали кінні запасові полки. Більшість цих полків стояла на Україні. На загал, з вичислених мною „українських" частин російської армії українізувались в 1917 році:

15 піша дивізія (диви ЛНВ 5/23, стор. 34).
21 арм. корпус на рижському фронті (багато джерел).
12 кінна див. на рум. фронті (За Державність).
8 кінна дивізія на півн. фронті (За Державність).
4 Залізна стрілецька дивізія (За Державність).
7 Кінна дивізія (За Державність).
12 пішла дивізія (спом. ґен. Єрошевича).

Очевидно, не числю в цьому місці інших українізованих частин, як 34 арм. корпус (1 укр.), 6 арм. корпус (II укр.) і багато інших частин. В повищому списі є тільки частини, що їх вважали ми вище українськими. Цікаво, що не українізувався IX. арм. корпус (київський), XI. (волинський) і т. д., а може про те нема тільки джерел. Взагалі процес українізації російської армії в 1917 році варт окремої докладної студії.

Воєнні усмішки

ЩОСЬ ЗІ СПОРТУ

Я є, знаєте, такий трохи легкий атлет. Так собі трохи бігаю, а головно скачу — очевидно, тільки не беріть того, прошу, зараз переносно, що — мовляв — скачу „в гречку" — ні, ні — я так дослівно. Розбігнуся — чик-чик - мик-мик — потім гуп! — відібюся — і гоп! Я навіть колись мав незлі осяги і мені радили посвятитися тій ділянці. Федю, казали мені, маєш талант в ногах — не занедбуй його! Тимбільше, що Панбіг тобі поскупив деінде... Я так і робив — та осягав щораз кращі висліди: на провінціональних змаганнях я все брав одно з третіх місць.

Признаюся, що я нікому досі не відкрив тайни моїх спортових осягів у скоку взвиж. Люди брали їх а конто моїх солідних литок, а одначе там був теж один психічний чинник. Кожний раз — коли на команду: вйо! — я випадав як з пращі і пересаджував шнур — я в тому моменті скоренько і живо прикликував до тямки один спогад з давніших літ: цей спогад давав моїм ногам такий „демпн"г, що я підскакував, як підстрелений. Егеж — я знайшов добру методу.

Ви цікаві — що? Зараз вам скажу. Це було в Магерові — на початку „девятнадцятого" (як тепер кажуть коротко). Ми — ц. зн. я і мій хорунжий з канцелярії — закватирувалися в якогось дядька на передмістю. День був ідіотичний — і коли ми — перемерзлі, змучені, заболочені, мокрі і голодні прийшли до теплої хати — та роздягнувшися засіли до чаю — мій хорунжий закликав у пориві захоплення: — О, не бажаю собі нічого ліпшого навіть в небі! — Коли я йому на те відповів, що з причини деяких його — сумнівної вартости — актів з дівочої ділянки — його радше чекає пекло — хорунжий закликав безжурно: — Коби тільки не було зимно! І в найліпшім гуморі ми оба пішли спати.

Вночі — вже над раном — але я це вже здається оповідав, ні — ну то слухайте: над ранком раптом: алярм! крик! — Ми оба скачемо в самім біллю через вікно, за нами гупає кілька пар ніг, чути крики „стуй!" — Ми біжимо через якийсь город і раптом перед нами висока огорожа з кільчастого дроту. Висока так на хлопа. Нема ні секунди на вагання: гоп! — і ми на другім боці. Так високо я ще досі не скакав. В додатку через кільчастий дріт. Це був мій найбільший рекорд в житті і такого вже більше не зроблю.

Ну — тай уже. Ми тоді врятувалися. І ось той спогад я прикликую собі все на поміч при моїх спортових конкуренціях.

Як тільки падає гасло — я моментально уявляю собі обставини тої ночі — уявляю собі, що за мною біжать — і гоп! перескакую і беру рекорд. О, мені це дуже помагає!

Я такий є певний своєї методи, що раз навіть я спробував — не повірите — скочити через кільчастий дріт. Факт! Нехай думаю собі — історія повториться зі всіми подробицями. Правда — дріт був нижчий, о — значно, так на метер, але всеж-то кільчастий дріт, а не шнурок. Тимсамим праця моєї уяви мусіла бути дуже інтензивна.

Все йшло гаразд. Розбігаюся. Вйо!! Біжу як вихор!! Уявляю, що на мене кричать: — Стуй!... Втікаю з життям! Ще метер! Ще...

І...

І представте собі трагедію:

В останній секунді — лиском — майнула мені думка: — Маю тему!

Напишу про це в фейлетоні!...

А най то дундер свисне...

Цофатися вже було запізно...

Я вскочив і...

І від того часу більше через кільчастий дріт не скачу.

Федь Триндик.

Рецензії і замітки

В. Січинський. Чужинці про Україну. Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань про Україну за 10 століть. Львів, 1938. 8⁰, 208 + (2) стор.

Ріжні бувають книжки й ріжно можна підходити до їх оцінки. Можна оцінювати книжку з наукового боку, можна з артистичного, можна й із етичного чи політичного. Але бувають книжки, що їх оцінюється інакше. Всі критерії вичислені вище, немов би й не береться на увагу в деяких випадках, хоч вони, безумовно відграють свою ролю. Оцінюється книжку просто: це дуже добра й потрібна книжка — радимо найширшим кругам познакомитися з нею.

Так доводиться оцінити книжку д-ра Січинського, видану так дуже заслуженим уже видавництвом „Червона Калина". Книжка ця прегарна. Якраз у часах, що їх тепер переживаємо, вона розкриває сторінки минулого; коли тепер увесь світ цікавиться змаганнями українців, книга ця подає, що думали про нас чужинці упродовж тисячліття. Читач будується, читаючи „Чужинців про Україну". Чи це буде опис культури старої, княжої України, чи величава картина Хмельниччини, змальована Алепським, чи картина доби Мазепи, — скрізь бачиш одне: це нація, здібна до всесторонного життя, нація, що її ґеній приспаний сумною долею історії, проривався лише на момент.

І думається: чому не на постійно? І ще одне: невже ж висока думка про свою націю лише пуста меґальоманія? Нічого подібного; відповідь дають чужинці, що з найбільшим захопленням говорять про Україну.

Читайте, Читачу, цю книгу. В ній найдете духову поживу, підтвердження Ваших думок. Читайте її особливо сьогодні — коли так дуже треба віри в невмирущість ґенія нації. На наш час — одна з найкращих книжок. На майбутнє — настільна книжка, що її зміст не перестаріється. Це книга В. Січинського: Чужинці про Україну.

Т. К.

Революційно - мілітарна акція „Оборони України" на терені Чугуївської Військової Школи

Написав: *В. Евтимович, підполк. Армії УНР.*

Життя в Чугуївській Військовій Школі, до якої я вступив у вересні 1913 року, плило на загал рівно по інструкції, що передбачала кожен крок вихованця — юнкера, і на початку першого року виглядало для мене досить таки одноманітно. — Надто після Києва, де я лишив той милий для мене світ, до якого так звик! — Товариство, театр. М. К. Садовського, український клюб... по них лишилися тільки спомини... по цей, зрештою, день...

Тому що я мав добру память та й уваги мені підчас лекції не бракувало, — шкільна наука давалася мені легко, й поза лекціями та муштрою, я мав багато вільного часу.

Цей час, здебільшого, я проводив у юнкерській „чайній", де юнкері, попиваючи чай, готовилися до репетицій, а ще більше — розмовляли — дискутували на найріжніші теми; поруч із чайною містилася також юнкерська читальня, де були ґазети, журнали й книжки, все це дуже „благонадьожное".

Підчас цих майже щоденних розмов у „чайній", що тривали від год. 18-ої до 22-ої, я близько здружився на ґрунті українства з портупей-юнкером[1]) 1-ої сотні, Герасимом Драченком[2]), пізнішим орґанізатором „Сірої" дивізії. Ця незатьмарена дружба з Герасимом вяже нас і донині.

Одного разу, „во єдину од субот", коли то юнкері ходили на відпустку, Герасим підбив мене піти з ним до міста, де він мене познайомить „з таким, братіку, українцем, що тільки... ну-у"! І, щоб поглибити вражіння, Герасим широко розвів руками.

На мої запити, хто ж він такий, той „українець, що тільки ну-у", Герасим одповідає, що „такого і в Києві, братіку, не знайдеш! Це я тобі говорю таки-ий, що...сам побачиш"!..

По дорозі до нового знайомого Герасим мені про нього розказав, що це — колишній вихованець Чугуївської ж таки школи, нині штабс-капітан резерви, Т. Д-ч П. . . . а.

„В р. 1904, на самому початку японсько - московської війни, він попав був до японського полону. Знаючи добре мови німецьку та анґлійську, підчас полону вивчився також японської... Людина дуже культурна — „европеєць, братіку".

„Повернувши після полону до свого полку, в короткому часі звільнився до резерви й осів у Чугуєві, ось уже пять літ... Живе з того, що від 1-го квітня і до 15 серпня підготовляє молодих хлопців до конкурсових іспит. до Чугуївської Військової Школи. Це йому оплачується, бо за цю підготовку він бере, й йому охоче платять, по 600 рублів за курс „од чуба". Тому, що має „щасливу руку", а головне — добре знає конкурсові вимоги, то з його учнів вступає до школи яких 80—90%. Цим він виробив собі „марку" доброго інструктора, якому варто заплатити добрі гроші й мати майже ґваранцію успіху.

„Хоч учнів до Т. Д-ча зголошується кожен раз багато, він набирає до підготовки тільки 15 душ і має за чотири з половиною місяці праці 8000 рублів — як один! — „Це ж, братіку, краще заробляє, як який ґенерал"!

„Решту року — „сам собі пан"! — Робить, що хоче — відпочиває, подорожує в краю та по заграницях, виписує собі, які захоче книжки, а головне, — ні від кого не залежить!

„А який українець! — Дітей, розумієш, возить хрестити до Галичини. Не хоче, щоб з них були православні. А як підростуть, то збирається вчити їх також у Галичині — в українських школах. Це, братіку, розумію! — Послідовність!

„Т. Д. часто їздить — чи то по справах чи до театру — до Харкова, або й до Києва. Туди їде, звичайно, третьою клясою, а назад вертає завжди другою й вибирає найповніший переділ. Уявляєш собі — обкладається навколо українськими ґазетами, журналами, книжками — зробить у переділі цілу виставу, а до всього пару німецьких чи анґлійських при тому тримає.

„Сам він — людина дуже інтеліґентна, завжди добре одягнений... Розумієш, що в такій обстановці звертає на себе загальну увагу. Починаються розмови, повстають „подорожні" знайомства. Розмови, натурально, на українські теми. І от, нераз трапляється, що ці знайомства викликують повні зустрічі — щоб докінчити бачиш „подорожні" розмови, навязується листування, часом приходить взаємна приязнь і гляди — Т. Д. приєднав до українства не якусь там дрібноту, а „пасажира 2-ої кляси" — інженера, лікаря, промисловця, словом, людину, що обертається в більшому товаристві, людину впливову . — На кого - будь він не полює! Так, це людина!

„В Чугуєві Т. Д-ч, поза полковником Остапурою, це, братіку, центр, навколо якого гуртуються юнкері - українці, а його помешкання — це „український клюб". У Т. Д-ча є українські ґазети й журнали з цілої України — з Києва, Харкова, Львова, з Америки, з Канади, є чимала українська бібліотека, словом, — побачиш" — закінчив Герасим свій опис.

На одній з центральних вулиць Т. Д. наймав цілу садибу — ще „аракчеївської" будови домок[3]), відгороджений від вулиці й від сусідів високим,

[1]) Портупей-юнкер — підстаршина військової школи.

[2]) Нині сотник; проживає у Варшаві.

[3]) За часів диктатури ґрафа Аракчеєва, в будинкові, що пізніш у ньому містилася Військова Школа, було „главное управленіе военних поселеній", а м. Чугуїв було найбільшим з тих военних поселеній. Системою военних поселеній гадалося витворити тип вояка хлібороба. Военні поселенці вели життя по особливій інструкції. — Кожен поселенець мав садибу й поле, яке обробляв у вільний од муштри час. Режім був... „миколаївський" і нераз викликав збройні повстання поселенців. Це був прототип сучасних сталінівських „колгоспів".

побіленим муром; при домі був чималий город і невеличкий овочевий сад.

Коли ми прийшли до Т. Д-ча, то вже застали в нього кількох юнкерів з його колишніх учнів. Зустрів нас дуже гостинно — одразу ж засадив до чаю з домашніми пиріжками та медяниками, а трохи пізніше — прийшла смачна вечера, під час якої не бракувало пива. Просив пробачити, що не дає до вечері горілки, бо знає, що „вінний запах" може спричинити великі прикрості. Річ була в тому, що коли юнкер повертав з відпустки й від нього було чути алькоголем, то для першого разу такого винуватця переводили до „другого розряду" за поведінку а по двох випадках „посилали на Рогань"[4]).

Час у гостині в Т. Д-ча летів непомітно — розмовляли на ріжні теми, дискутували, співали хором і сольо українських пісень, мені довелося деклямувати ,слухали прецікавих оповідань Т. Д-ча з його багатої бувальщини, словом, почували себе надзвичай добре. Бракувало хиба жіночого товариства, бо дружина Т. Д-ча весь час була зайнята чи то господарством чи дітьми й тільки хвилинами показувалася між нами.

Десь за пів години перед 23-ою Т. Д-ч скомандував нам збиратися до дому — дбав про те, щоб ми не спізнилися з відпустки й не наразилися на прикрості. На прощання я дістав запрошення приходити до нього кожного „відпускного" дня, т. є. що середи й напередодні та в день неділь і свят.

Коли ми вертали до школи, Герасим тріюмфував — враження, яке на мене справив Т. Д-ч було дійсно таке, що мені лишилося повторити за Герасимом: „Такий українець, що тільки ну-у"! — З моїх київських знайомих такими завзятими українцями були тільки Олександер Степаненко та Ол. Бородай. Вигідно відріжнявся від обох тим, що знав про життя українців у Галичині — у тій Галичині, що видавалася нам якимсь українським „Едемом", якоюсь кузнею, де кується майбутнє української нації.

Розуміється, що з запрошення Т. Д-ча бувати в нього я скористав. Та як було й не скористати? — Це ж було єдине „вікно", яке мене лучило з вільним українським світом у той час, коли в школі треба було бути дуже обережним, щоб не зрадити свого „мазепинства".

Од перших же одвідин і запрошення я став у Т. Д-ча сталим гостем і почував себе в його гостинній хаті мов у себе вдома.

Щоб уріжноманітнити гостям свої „вечорниці" Т. Д-ч не раз бувало привозив із Харкова популярного серед українців кобзаря Кучугуру - Кучеренка, найкращого в той час майстра, якого перевищував тільки Гнат Хоткевич, Кобзарь з музично - співацького освітою й культурою.

По кількох моїх одвідинах Т. Д-ч, з властивою йому щирістю, запросив мене приходити до нього на відпустку з „нічлігом", тобто з тим, що доставши відпустку в суботу, десь о год. 16-й, у нього заночувати й вернутися до школи тільки о 24-й год. в неділю.

---

[4]) Рогань — в давніші часи, найближча, 30 верстов од Чугуєва залізнича стація. „Послати на Рогань" на шкільному жарґоні означало звільнити зі школи.

Всі формальності з такими відпустками Т. Д-ч залагодив ще того ж тижня — написав одповідного листа до мого курсового старшини, зобовязався підпорядкуватися всім вимогам інструкції, які зобовязували опікунів юнкера, що брали його на відпустку з нічлігом і т. ін.

—х—

В перші відвідини до Т. Д-ча в першу суботу по Різдвяних вакаціях, він нас дуже засмутив тим, що в наших вечірках наступить довша перерва — він уже вистарався собі закордонний пашпорт і заміряє — ні більше ні менше — навколосвітню подорож!

— Так, так... найсправдешня подорож навколо світа: — До Відня — через Броди, Львів, Краків... Це разом із зупинкою в Львові — винесе два тижні. З Відня через Бреслав, з „гаком" через Берлін і до Гамбурґа — тиждень з Гамбурґа через Атлянтик до Нового Йорку — нехай два тижні. Далі — через північно-американський континент, з кількоденними зупинками в Детройт — та в Чікаґо — „Там нашого брата більше, ніж у цілому київському повіті" — до Сан-Франціско — ще два — три тижні... Через Пацифік до Натосакі, з „гаком" до Токіо — „одвідаю знайомих макаків — симпатичний народ... дадуть вони „православним чосу" — на це півтора місяці і нарешті, з Натосакі через Владивосток та через Сибір, до Чугуєва — це ще місяць... На непередбачені зупинки накинемо — ну, нехай два тижні...

— Отже, повернуся до дому десь на кінець травня чи на початку червня. От тоді матиму про що оповідати. А мою половину прошу відвідувати".

Засмучені вертали ми того вечора до школи.

—х—

По відїзді Т. Д-ча в його далеку подорож монотонія шкільного життя, здавалося, зросла, бо тепер не було чим її час до часу перервати. Одвідини до Пані П-и не заступили відсутности симпатичного Т. Д-ча.

Та... поглибилася приязнь між членами нашого „клюбу", який тепер що вечора — в одпускні дні також збирався в „чайній".

Наш „клюб" став тепер зростати, бо якось непомітно до нашого гурту все частіше почали присідати інші юнкері-українці, а їх же було в Чугуївській школі добрих девятьдесять відсотків!

Що правда, з цього числа тільки одиниці були усвідомлені національно, але коли до наших розмов, що здебільшого були суто пересипані українськими фразами та які переважно все були на українські теми, втручалися москалі, то при дискусіях, що на теми наших „мазепинських" розмов повставали, — якось несамохіть по нашому боці заявлялися всі... „хохли", „малороси", київські „трубольоти", полтавські „галушники", чернігівські „задрипанці", харківські „куркулі", катеринославські „запорожці", подільські „віштаки", словом, усі етнічні українці. — В них несвідомо, коли вживемо сучасної термінольогії, обзивалася українська раса — витвір своєї землі й крови, й несвідоме відчуття своєї прирожденної вищости над москалями. Останні з конечности заховувалися зовсім таки скромно. Коли підчас таких дискусій хтось із москалів арґументував, що ми, тобто укра-

їнці мовляв — „тож є русскіє“, то треба було побачити й почути, з якою неперевищеною іронією Герасим Драченко підтверджував:

— Еге ж.. ми — таки — руські... тисячу літ... не те що... „русскіє“...

В ті далекі часи, чверть віку тому у „чайній“ Чугуївської Військ. Школи, самі про те ми продукували той мисленний динаміт, вибухи якого наступили аж у 1917 році й ніхто з нас не припускав, що нами керує чиясь тверда, мудра й досвідчена рука...

В першій половині лютого 1914 р. в школі сталася не аби-яка подія, що захопила собою всіх юнаків. — Одного вечора з наказу по школі ми довідалися, що приділений до ґенерального штабу підполковник Яценко[5]) протягом трьох днів, зазначених у наказі, в години стройової муштри, має відчитати в „актовій залі“ доклад на тему про розвідчо-диверсійну акцію на території Одеської, Київської та Варшавської Військових Округ, яку акцію мали розвинути в тих округах аґенти Австрійского ґенерального штабу в разі Австро-Російської війни.

Юнкері дуже тішилися тим наказом — по перше тема докладу була дуже цікава, по друге — аж три дні з черги мали несподіваний одпочинок од муштри на морозі.

В заповіджений день і годину вся школа — старшини й юнкері зібралися в актовій залі й коли зайняли місця, то на помості, де стояв рояль, зявився підполковник Яценко досить високий, сильної будови брюнет, літ під 36-38 — як на підполковника, то й зовсім молодий. Що нас дуже здивувало — був одягнений по цивільному.

На вступі до свого докладу познайомив нас із своєю біографією.

Отже, на японсько-московську війну він виступив, як підпоручник піхоти, майже зо шкільної лавки. На початку війни проводив сотнею полкової розвідки й підчас одної розвідчої виправи... був ранений і попав у полон. Там він, маючи багато вільного часу, вивчився японської мови, в слові й письмі, й по японській літературі добре познайомився з орґанізацією японської розвідчої служби, якою дуже захопився.

По вимині полонених повернувся до свого полку, готовився до Военної Академії, на конкурсних іспитах до неї в 1916 р. „зрізався“ й махнув на неї рукою. Тому що мав велике замилування до справ военної розвідки й нахил до ризика, рішив на власну руку вибратися до Австро-Угорщини й зайнятися розвідом для російської армії.

Для цього восени 1907 року він звільнився до резерви, по добре підроблених документах на чуже імя, які дістав од штабу однієї з сумежних з Австро-Угорщиною військових округ, легко дістався до Львова й видавши себе за українця-галичанина, уродженого на Київщині та який приїхав, мовляв, одбувати військову службу, легко вступив до полку однорічником. Пізніше — вступив до кадетської школи, яку успішно скінчив і був приділений до інженірної частини.

Не збуджуючи своєю поведінкою найменших підозрінь, успішно працював для російського ґенерального штабу, даючи йому цінні відомості, які цілком покривалися, а часом і доповнювали розвідчі дані від інших агентів того ж штабу.

Російський ґенеральний штаб так цінив його роботу, що під кінець перебування в Австрії став її фінансувати, й це дало йому змогу поширити засяг своєї діяльности, зокрема звязатися з агентами н-ка розвідки Австрійського Ґенер. Штабу, полковника Рідля, й коли той був здемаскований, то прочуваючи небезпеку для себе, Яценко втік до Росії.

Російський ґенеральний штаб був так задоволений Яценковою роботою, що в нагороду за неї шість літ його служби в австрійській армії залічив йому за дійсну службу та ще й у „загряничній командировці“, надав йому всі ті аванси, які за цей час дістали його товариші по випуску, а до всього — „по височайшому“ наказу, дістав підвищення до ранґи підполковника з приділенням до ґенерального штабу.

Тому, що Австрійський Ґенеральний Штаб заприсяг йому пімсту, Яценкові дозволено, як виняток, носити цивільне убрання.

З доручення Ґенерального Штабу він тепер обіздить залоги одеської, київської та варшавської військових округ і знайомить старшин тих залог та юнкерів військових шкіл із розвідчо-диверсійними плянами Австрійського Ґенерального Штабу.

Переповідати доклад п-полк. Яценка не буду. Досить сказати, що він був прецікавий, надто з огляду на таємничу особу докладчика, на його великий хист промовця, на безліч цікавих для старшин даних з незнаного їм життя австрійської армії, з якою — в словах докладчика це відчувалося — незадовго доведеться зударитися. Провідна думка докладну була та, що Австрійський Ґенеральний Штаб — це ворог страшний — мудрий, досвідчений, рішучий, у засобах не перебирає. Напрошувався прикрий висновок, що австрійська армія стоїть безмірно вище від — нехай і хороброї, але занадто добродушної — російської армії.

Кілька днів по відїзді п-полк. Яценка з Чугуєва його доклад був темою палких дискусій між юнкерами. Не бракувало поглядів, що війна з Австро-Угорщиною, надто коли до неї приєднається Німеччина, для Росії може скінчитися невдачею..

Одного доброго дня, може, днів за десять по докладі п-полк. Яценка, наш курсовий старшина, шт. капітан Ашахматов, своїм звичаєм пускав з нас „мило“ на учебному майдані, що лежав перед головним будинком школи й від вулиці був обгороджений вором.

У перерві між двома годинами муштри чую, як хтось мене окликає зпоза вору. — Дивлюсь і очам не вірю — Т. Д-ч П-а! А як же його навколосвітня подорож? — Підходжу до вору, й Т. Д-ч мене швиденько інформує, що в дорозі роздумав, доїхав тільки до Гамбурґу і... повернув назад, бо... раптом скучив за дітьми й за нами. Запрошує прийти завтра, в суботу, до нього — „з нічлігом“ і запросити на „вечорниці“ ще кількох товаришів-юнкерів.

(Докінчення буде)

[5]) Достоменно не памятаю, як він називався — Яценко, чи Юценко.

Чужинецька література. І. Архивъ Русской Революції издаваемий І. В. Гессеном

Подав: *І. Ш.*

Багато вже у нас вийшло споминів і літ.-наукових праць до історії нашої визвольної боротьби. Коли б ішло про те, щоб їх схарактеризувати, то виступає в них одне спільне: досі вони майже всі замкнені в тіснім колі спостережень з внутрішнього існування і розвитку розбудженої до державного життя нашої нації. Тому, коли їх перечитувати, то повстає багато місць неясних, незрозумілих, потягнень описуваних чинностей неоправданих і безглуздих. Тому також бракує у нас доброї, а навіть будьякої критики на вже велику будь-що-будь визвольну літературу. Замість критики появляються виправлення фактів або дат, коротке перемелювання того, що подав автор, або навіть зауваження щодо стилю, що вже абсолютно не має ніякого значіння в цім випадку.

Зміст цеї літератури це тільки наземні части рослини, вирваної з корінем з життя, і не знати того ґрунту, в якім цей корінь ріс і яким він був. Інакше кажучи, бракує цьому змістові тла, на якім описувані укр. події повставали і розвивалися, а тим тлом є й революція на Сході Европи, як цілком новий чинник, і суґґестія порядків дореволюційних, що трималися інерцією, і війна і підложжа економічні, етнічні, моральні, світогляди, психічні і психольоґічні моменти і багато-багато іншого.

Українська політика, її осяги, успіхи й неуспіхи, подані на тім тлі, увипуклювалися б, набирали би більшої яскравости, виразистости й соковитости, і давали б матеріял не тільки для критичної оцінки авторового твору, а й описуваних подій і їх спричинників.

Того тла бракує нашим авторам і в поуку нащадкам мало дається з того, що належалося би дати. Хто старанно перестудіює нашу визвольну літературу, — всі ті спомини, спогади, нариси, начерки, причинки, історії і ін., той всетаки не може докладно і певно орієнтуватися хоч би в такій справі, як: — чи треба було 4-х універсалів, щоб проголосити врешті суверенність Української Держави, чи 6-ох, а може лише 2-х?

Щоб поновити авторам те тло, треба студіювати історичну літературу того періоду чужу, — московську, польську, німецьку чи всяку іншу.

Метою цього нашого показчика й є помогти авторам і дослідникам в знайомстві з тим, як переживали й оцінювали цікаву для нас добу наші противники, відновити в памяті тло, на якім ми, звязані з ними механічно, творили свій власний образ. Починаєм наш показчик з московської, яка є найбільша і все обємлюча. „Архів Рус. Революції" це істор. памятники білої Москви.

Можна було б, а власне, треба було б, поділити цілий матеріял цього багатотомового видання на ґрупи, відповідно до заторкнених в ньому тем, і таким чином дещо систематизувати його. Одначе з такого систематизованого матеріялу з огляду на те, що він має подаватися по сторінці - дві в многих числах місячника, а не окремою брошурою, було би трудно користати. Повстала би ще й інша незручність: потрібний би був конечно ще додатковий показчик тем, що природно мав би прийти в непередбачуванім наразі кінці цілої праці поширеної і на інші видання матеріялів, як Архів Красной Революції і под.

Архивъ Русской Революціи, издаваемый І. В. Гессеномъ. Томъ І. Напечатано издательствомъ „Слово", Берлинъ. [Рік ?]. 4º, стор. 312 + 4 нн.

Передмова присвячена визначенню завдання Архіва. (ст. 5—8). Отже, завданням його ставить редактор (визначний рос. діяч і науковець) „заховати писемний слід розгортуваних перед нами траґічних подій", бо й події ті були єдиними в своїм роді, неповторюваними, і учасники їх не вічні, тому багато фактів зникне без сліду і цей їх брак в майбутньому безнадійно утруднить розкриття правдивого змісту переживаного величезного історичного перелому. Метою ж видання є „дати правдивий образ, причинитися до вияснення історичної правди, а тоді й літературна форма відступає на задній плян. Не лише мемуари, спеціяльно для друку написані, але всілякі щоденники, листи, ріжного роду записи в найменш вимагальній формі можуть мати велике значіння для розвязання поставленого завдання. В головних рисах, матеріял, що має друкуватися в Архіві, розпадається на такі основні ґрупи: 1) Порядки й події внутрі совітської Росії, 2) Орґанізація, просування і поразка добровольчих армій, ставлення до чужоземних відділів і місій, порядки в часово відібраних від большевиків областях, 3) Роля і побут моск. еміґрації в Европі й інших краях світа, 4) Встрявання чужоземців, ставлення представників громадської думки Европи й інших країв світа, ставлення державних діячів".

Набоков В. Временное Правительство (Тимчасовий Уряд), ст. 9—96.

Автор споминів визначний член партії конст.-демократичної, б. проф. вищої школи Правознавства, високий урядник Державної Канцелярії, публіцист, в описуванім часі керуючий справами Тимчасового Уряду (директор канцелярії Ради Міністрів). Людина близька до більшости членів нового уряду. Свої спомини починає від дня революційного вибуху рос. столиці і кінчає подіями по большевицькім перевороті і остаточнім захопленні большевиками влади в б. царській імперії. В живім оповіданні переходить перед читачем вся російська ліберальна сметанка, для її характеристики автор не ощаджує ні доброго ні лихого слова. Тут і Мілюков і Гучкови і Львови і Керенський і Коновалов і Мануілов і многі інші, і наш землячок М. Терещенко.

Люди, як люди, — мали свої лихі сторони, а назагал багато й добрих. Хоч і громадські діячі в меншім, ніж державний, маштабі (самоврядовці)

з відповідним досвідом, але й з тавром кабінетности. Перед ними, що стали відтепер державними діячами, лежав навал праці, до якої все ж вповміні підготовані не були, бо перейти від справ машітабу ґуберніяльного земства до справ маштабу величезної світової імперії, це крок неабиякий. А при тім старий державний апарат рухнув, цілком розтпався, обернувся в порох. То ж треба будувати ще й новий апарат в таких незвиклих навіть для европейського діяча умовинах. Нахил до діялектики, абстрактного розумовання не прискорював і не сприяв успішности праць тимчасового уряду. Коли ще напр. державні залізниці функціонували тому, що мали людський апарат майже неущерблений революцією, зате держава лишилася без поліції, тайної і явної, жандармерії, скарб без своїх функціонарів („здирщики" — по революційному). А міністр внутрішних справ цікавився високими матеріями і зовсім не цікавився органами безпеки. Державне тіло підупадало далі і вислизгувало спід керми уряду. Тому легко тимчасовий уряд, зложений з лібералів упав і до влади прийшли ще менше на те покликані многорічиві і галасливі савєти ріжних депутатів. З дня в день країну все сильніше огортав безлад паралічу. Верхи впадали в гістерію, спроби пересунути тягар вищої влади на плечі Всеросійського Земського Собору, Установчих Зборів і под. обертались в злісний фарс. І докотився уряд до історичного жовтня.

Тепер, коли ми відірвемося від оповідання автора й перенесемося в наших думках на південь бував. імперії, на Україну, де інше культурою і національною психікою населення мало сильніші первні державности, то там переважали стремління конструктивні. Шалений зріст преси, видавництв, шкільництва, організацій політичних, культуральних і суспільних, кооперації, невідзовно вимагали наладнання адміністрації, викликали стихійний порив до творення оборонних сил держали і встановлення порядку, і т. под. Загрозою ставала Москва з її деструктивними силами, що мала свій аванґард на ще існуючих, але вже заражених анархією фронтах. На українськім проводі стояло найважливіше завдання, — боротися з деструкцією, якнайскорше відгородитися муром від півночі. І в цім напрямі помічаємо якусь дивну безпечність, нерішучість, обережність, навіть боязкість. Тимчасом зі споминів Набокова (та й інших тогочасних моск. діячів) бачимо, що момент для рішучости українського проводу був найвідповідніший. Москва не здобулась би на відпір. Чим пояснити кволість проводу? Мимохіть напрошується відповідь, що він не мав ясного образу того стану розпаду й безсилля, в якім перебував тимчасовий уряд і ціла північ. Бракувало очевидно того, чого в державі не повинно бракувати — державної розвідки, на яку не трудно було тоді здобутись.

П. Н. Красновъ. На внутренномъ фронтѣ (на внутрішнім фронті), ст. 97—190.

Спомини знаного нам москов. ґенерала Краснова чудово доповнюють спомини попередного автора. Вони обіймають той самий час, а описувані події відбуваються в осередку другого головного чинника, що міг би бути для нас страшним, — в московській армії.

Революція застала Краснова командантом 2-ої Зведеної козачої дивізії, далі 1-ої Кубанської дивізії, ще далі командантом III кінного корпусу. З цим корпусом він ішов на Петроград під еґідою Верховного Команданта Корнилова і трапив у полон до большевиків, коли душа корнилівського походу Керенський ганебно втік.

Ці надзвичайно талановито написані спомини розкривають перед нами яскравий образ розвалу величезної московської армії і хаосу, який запанував у ній від квітня 1917 р. Автор ніби намагається звалити вину за розвал фронтів на знаменитий „приказ ч. 1", але до інших висновків приходить читач цих досить довгих і багатих у подробиці споминів. Революція порушила функціональну залежність між політикою держави і її виконавцем військом. Тому війна заперечила сама себе, втратила свою рацію. Вояцька маса зненавиділа невдало ведену війну і зажадала миру, якнайскоршого, „миру по телеґрафу". Розвал огорнув і ґенералітет.

Спомини багаті на спостереження, факти, характеристики, осіб і загальні. По прочитанні цих споминів можемо повторити те, що вже вище сказали: московська армія, як і московська адміністрація, а рівнож і сам тимчасовий уряд величезної імперії не представляв уже ніякої сили по першім місяці революції і тим кращою представлялася ситуація молодої української державности, тим більше ця ситуація давала підстав для розвитку, більше певности, бракувало лише рішучости у недосвідченого проводу.

Р. Донской. Отъ Москвы до Берліна в 1920 р. (Від Москви до Берліну в 1920 р.) ст. 191—240.

Автор московський професор - медик описує своє перебування в Москві в рр. 1918—1920 під т. зв. большевицькою владою. Дивними нам представляються ті методи, якими московська охлократія крок за кроком руйнувала передтим велике й багате місто. Яркий образ деструктивної стихії, про який Европа навіть поняття не може мати. Авторові вдалося втікти з цього закордон і він описує також і свою дорогу.

С. Воронов. Петроград — Вятка в 1919-20 году, ст. 241—257. Той же образ з провінції.

Н. Неклюдов. Предсказаніе русской революції. (Пророкування на російську революцію), ст. 257—259.

Автор — бувший царський посол у Швеції. Згадує візиту у себе в січні 1917 р. (конфіденціяльну) болгарського посла в Берліні Ризова, що пробував приватно зондувати ґрунт для переговорів про замирення болгарів з Росією. Заповів революцію в Росії.

Здається, є то спроба автора підвести якісь підстави під байку про викликання німцями революції в Росії.

В „Документах і листуванні' знаходимо такі матеріяли:

Др. К. П. Крамаржъ. Основы Россійской Конституции ст. 263—287.

Автор, знаний чех, нераз запитуваний на мировій конференції в Парижі, як наміряє Росія розвязати у себе справу національностей, що їх представники вели в Парижі таку інтенсивну агітацію, що вона не могла не вплинути на конференцію, і не дістаючи на це точної відповіди з московських сфер, запідозрив москалів, що якоїсь згід-

ної думки на цей предмет вони не мають. Тому він, як борець за устрій федеративної Австрії, якому справи централізму, автономії і федерації були близькі, рішив уложити проєкт рос. конституції, на якім представники Росії в Парижі могли би обєднатись.

Текст того проєкту тут і подано.

Докладъ начальнику операціоннаго отдѣла германскаго восточного фронта о положеній дѣлъ на Украйнѣ въ мартѣ 1918 года (Реферат для операційного відділу німецького східного фронту про стан на Україні в березні 1918 р.), ст. 288-294.

Матеріял дуже цікавий, бо відноситься цілий до нас. Автор знаний німецький публіцист Колін Росе. Від осени 1917 р. він був приділений до Мілітарного відділу Міністерства Закордонних Справ і мав постачати для чужоземної преси відомости про хід воєнних операцій. Тому мав доступ на фронти і спостерігав воєнні операції з передових ліній. Разом з нім. військом вступив він у Київ. Цей реферат уложив на просьбу начальника операційного відділу східного фронту.

По предкладенню реферата, як подаю в примітці, Колін Росе мав розмову з ґен. Гофманом. На ряд зауважень щодо потреби упорядкування відносин з Україною і помилок нім. воєнного командування ґен. Гофмана ніби мав сказати: „Ха! Ціла Україна мене цікавить лише до найблизчого врожаю. А далі, най воля Божа діється!".

У вступнім розділі автор констатує, що в часі підписання берестейського миру. Рада фактично не мала ні влади ні прихильників. Власне, в краю нема центральної влади з більшою територією, він поділений на ряд поодиноких областей, де у влади стоять або партії, або політичні авантуристи, розбійники, диктатори. Є села, оточені шанцями, з яких селяни бються, як на фронті, за дідичівську землю. Мають вони скоростріли, гармати та броневі авта. (Тут видно автор не дуже орієнтувався в ситуації і Вільне Козацтво прийняв за анархістичні елементи). Большевики опираються не лише на зайшлі елементи. Вони мають прихильників і в Україні: робітники, часть демобілізованих жовнірів. Селяни настроєні антибольшевицько. Там, де близче з ними запізнались. Вони найбільше зацікавлені в землі і підуть за Радою, якщо вона здійснить 3-ий і 4-ий універсали. Українська самостійність має дуже слабі коріні. Її оборонці становлять невелику ґрупу політичних ідеалістів. Тай визнавці українства не становлять збитої політичної ґрупи і діляться на ріжні соціялістичні течії. Рада, якої влада зміцнюється від часу приходу німців з кожним днем, спирається і довго ще спиратиметься на німецькі баґнети. Заможні кола населення, інтеліґенція і старшинство ставиться пасивно до зміни урядів. Вони підуть з кожним урядом, аби він не був дуже соціялістичним і боронив хоч трохи їх інтереси. Жиди цілком на стороні большевиків і більшість большевицьких головарів - жиди. Осібну ролю відіграють чисельні тут поляки і серед них дідичі. Вони натровлюють німців на Раду. Хоч і як великий ще рейвах в країні, але втома від війни й революції і вимога спокою і порядку у всіх верствах населення надзвичай велика. Уряд, що буде спиратися на більшість і буде в стані забезпечити спокій і лад, зможе скріпитися. Теперішний уряд Ради, спираючись на німецькі війська, розвиває надзвичайну діяльність.

Українське військо. Це військо наємників; його становлять б. жовніри і старшинство, безробітні і авантуристи. В своїй підставі воно цілком демократичне. Ранґ нема ніяких, є лише посади командуючих осібними військовими одиницями. Звиклі жовніри дістають платню в 333 карб. на місяць, а до того виживлення, помешкання й одяг. Їх родини дістають підмогу. Командант кожної військової одиниці дістає на 15% більше від безпосередно йому підлеглих. Влада й авторитет команданта надто не великі. Прислуги не призначається навіть для вищого старшинства. Військовий міністр сам собі чистить чоботи. Прикметно, що в потязі військового міністра австрійські полонені повнять обовязки кухарів.

Чисельність української армії 2000 вояків; армія ділиться на цілий ряд відділів, що ріжняться своєю уніформою. Розпоряджає вона невеликим числом гармат, скорострілів і броneавт. Її боєва сила дуже мала.

Командантом над всіма озброєними силами є військовий міністр Жуківський, начальником його штабу є ґенерал Ожецький (Осецький!); обидва бувші старшини російського Генеральнього Штабу. Позатим користають з популярности ґенерали Пресовський і Петлюра. Цей останній є авантурист, дуже популярна людина.

Зміняються керівники військового й цивільного управління дуже часто. Наскільки є погоджена праця військової і цивільної влади і наскільки її утрудняють взаємні інтриґи, тяжко відповісти. Подібно, йде жорстока скрита боротьба за владу. В часі мого виїзду з Києва говорилося, що ґенерал Петлюра пішов до димісії; можливо, що його велика популярність, що яскраво проявилася в часі вступу українських військ, здавалася небезпечною військовому міністрові.

Українське військо ходить тимчасом в московській уніформі; відріжняє її блакитна чи жовто-блакитна повязка на лівій руці. Фантазійними не то козацькими, нето татарськими шапками з довгими кольоровими шликами і т. п. намагаються надати військові національний характер і цим вплинути на моральний стан і на національне почуття жовнірів. Озброєння дуже ріжноманітне. За прикладом усіх революційних військ кожний стремить мати на собі якнайбільше зброї.

Воєнна оцінка. І при дальших воєнних операціях не можна числити на поважний підтрим українських військ, але вони мають вагу, як політична декорація. Досі війна була війною на залізницях; була вона можливою тільки завдяки прихильному ставленню залізничних функціонарів, що ставилися невтрально до боротьби партій; ці функціонарі всюди, де тільки приходили німці, подавали їм поміч і підтрим і лише завдяки їх готовости помогти було можливе функціонування залізниць. Найважнішою обставиною для дальшого ведення війни є загальна втома від війни, мала боєздатність большевицьких військ і майже байковий страх, що викликає вістка про наближення „ґерманцеф". Заховання цього морального престижу є підставою для дальших успіхів.

(Далі буде)

ОСИП ТКАЧУК, б. член У.Г.А., помер у Заг. Шпиталі у Львові 30. I. 1938, похоронений на Янівському кладовищі дня 1. II. 1939. — Покійник був визначним гром. діячем Калущини перед війною, орґанізатором Лугів та Соколів, діяльним членом Драм. Кружка, орґанізатором 1-листопадового перевороту в Калуші. — З У.Г.А. (Калуський Курінь) переходить на Вел. Україну — перебуває цілу кампанію. Опісля працює в кооперації, пізніше як прив. український купець.

Листа втрат с. Ворвулинець,

пов. Залішики.

1) стр. Юрко Круцяк, с. Івана, згинув в боях під Львовом 1919 р.; 2) стр. Юрко Круцяк, с. Василя, згинув в бою на Вел. Україні 1919; 3) стр. Максим Кравчук, с. Ілька, згинув в боях під Львовом 1919; 4) стр. Василь Навізіаський, с. Григора, згинув під Львовом 1918; 5) стр. Василь Навізовський, с. Івана, згинув 1919 р. в Краснім Буск; 6) стр. Никола Мельник згинув 1919 в бою під Язлівцями, пов. Бучач; 7) стр. Юрко Папущак, с. Микити, згинув під Бучачом 1919; 8) стр. Михайло Созанський помер на тиф в Барі на Вел. Україні; 9) стр. Юрко Безкоробайний, с. Петра, помер на тиф, Винниця, Вел. Україна; 10) стр. Михайло Гусляк помер на тиф, Винниця, Вел. Україна; 11) стр. Юрко Навізівський пропав без вісти на Вел. Україні; 12) стр. Семен Лебедзюк пропав на Вел. Україні; 13) стр. Василь Шпортак, с. Федора, був тяжко ранений, порубаний шаблями коло Садок, пов. Заліщики; 14) стр. Микола Малюк був тяжко ранений 12. II. 1919 під Городком Ягайл.; 15) стр. бул. Теодор Горичка ранений в Дублянах коло Хирова; 16) стр. Василь Солсун, с. Петра ранений тяжко у львівських боях в грудні 1918 р. Ляшки Муровані — Ферналівка — Брюховичі, де відвезено до Золочева до лічниці, а по частиннім виліченню зістав відпущений в нечинний стан; 17) стр. Василь Бульдяк, с. Івана, загинув на Вел. Україні.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

XI. річник (Число 5.) Травень

ЗМІСТ:

Wydaje: Wydawnicza Kooperatywa „Czerwona Kałyna“, Lwów, ul. Zimorowicza 12. Zaw. Osyp Nawroćkyj.
Redaktor: Wasyl Sofroniw-Łewyćkyj. Drukarnia „Słowo“ we Lwowie, ul. Czackiego 6.
Видає: Видавнича Кооператива „Червона Калина“, Львів вул. Зіморовича 12. Зав. Осип Навроцький.
Редактор: Василь Софронів-Левицький. Друкарня „Слово“, у Львові, вул. Чацького 6.